

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор
_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої
освіти
на тему
«Стан та перспективи експорту вітчизняної агропродовольчої
продукції в умовах глобальних викликів»

Виконала здобувач вищої освіти
_ 2 _ курсу, групи МЕВ-22м(1,4)
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Шрам Т.С.
« ____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент
_____ Тетяна РЕШИТЬКО
« ____ » _____ 2024 р.

Рецензент ____

м. Кропивницький

Центральноукраїнський національний технічний університет

Факультет Економічний

Кафедра Міжнародних економічних відносин

Рівень вищої освіти Магістр

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Іван МИЦЕНКО

«___» _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗА ДРУГИМ (МАГІСТЕРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Шрам Тетяни Сергіївни _____.

(прізвище, ім'я, по батькові)

1.Тема роботи Стан та перспективи експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах глобальних викликів

2.Керівник роботи

Решитько Тетяна Володимирівна к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи Мета роботи – дослідження стану та визначення перспектив експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах глобальних викликів.

Завдання: дослідити проблему забезпечення продовольством світової спільноти; визначити потенціал розвитку ринку агропродовольчої продукції України в умовах глобальних викликів; вивчити світові тенденції експорту агропродовольчої продукції; окреслити сучасні виклики агропродовольчого забезпечення України; проаналізувати стан виробництва та експорту вітчизняної агропродовольчої продукції; дати оцінку особливостей експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах глобалізації; визначити перспективні напрями експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в контексті глобалізації; запропонувати стратегічні заходи щодо посилення українських позицій на світових ринках агропродовольчої продукції.

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	доцент Решитько Т.В.		
Розділ 2	доцент Решитько Т.В.		
Розділ 3	доцент Решитько Т.В.		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження	01.06.2023-01.08.2023	
2	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу, складання календарного плану його виконання	02.08.2023-15.08.2023	
3	Опрацювання навчальної та наукової літератури і складання плану роботи	16.08.2023-03.09.2023	
4	Проведення наукових досліджень, обробка фактичного матеріалу	04.09.2023-06.10.2023	
5	Написання тексту 1-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	07.10.2023-23.10.2023	
6	Написання тексту 2-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	24.10.2023-11.11.2023	
7	Написання тексту 3-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	15.11.2023-28.11.2023	
8	Усунення недоліків, написання остаточного варіанта тексту, оформлення кваліфікаційної роботи	01.12.2023-10.12.2023	
9	Перевірка на плагіат	11.12.2023-31.12.2023	
	Отримання відгуку наукового керівника	01.01.2024- 10.01.2024	
10	Зовнішнє рецензування роботи	11.01.2024 - 21.01.2024	
11	Захист кваліфікаційної роботи на засіданні екзаменаційної комісії		

Дата видачі завдання

« ____ » _____ 2023 року

Підпис керівника

(прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання

« ____ » _____ 2023 року

Підпис здобувача

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Шрам Т.С. Стан та перспективи експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах глобальних викликів. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня «магістр» за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» із спеціальності «Міжнародні економічні відносини». – Центральноукраїнський національний технічний університет. Кропивницький. 2024. – 70 с.

В роботі досліджено проблему забезпечення продовольством світової спільноти. Визначено потенціал розвитку ринку агропродовольчої продукції України в умовах глобальних викликів. Вивчено світові тенденції експорту агропродовольчої продукції. Окреслено сучасні виклики агропродовольчого забезпечення нашої держави. Дано аналіз стану виробництва та експорту агропродовольчої продукції України. Виконано оцінку особливостей експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах глобалізації. Окреслено перспективні напрями експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в контексті глобалізації. Запропоновано стратегічні заходи щодо посилення українських позицій на світових ринках агропродовольчої продукції.

Ключові слова: експорт, агропродовольча продукція, аграрний сектор економіки, глобальні виклики, світові ринки продовольства.

ANNOTATION

Shram T.S. The state and prospects of the export of domestic agro-food products in the face of global challenges. - Manuscript.

Thesis for obtaining a Master's degree of higher education under the educational and professional program "International Economic Relations" on the specialty "International Economic Relations". - Central Ukrainian National Technical University. Kropyvnytskyi. 2024. - 70 p.

The paper examines the problem of providing food to the world community. The development potential of the agro-food market of Ukraine in the conditions of global challenges has been determined. The global trends in the export of agro-food products have been studied. The modern challenges of agro-food provision of our state are outlined. An analysis of the state of production and export of agro-food products of Ukraine is given. The evaluation of the peculiarities of the export of domestic agro-food products in the conditions of globalization was carried out. Prospective directions for the export of domestic agro-food products in the context of globalization are outlined. Strategic measures to strengthen Ukrainian positions on the world markets of agro-food products are proposed.

Keywords: export, agri-food products, agrarian sector of the economy, global challenges, world food markets.

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В ГЛОБАЛЬНИХ УМОВАХ..	11
1.1. Проблема забезпечення продовольством світової спільноти.....	11
1.2. Потенціал розвитку ринку агропродовольчої продукції України в умовах глобальних викликів.....	16
1.3. Світові тенденції експорту агропродовольчої продукції.....	25
Висновки до розділу	29
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СТАНУ ЕКСПОРТУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	31
2.1. Глобальні виклики агропродовольчого забезпечення України.....	31
2.2. Аналіз виробництва та експорту агропродовольчої продукції України	40
2.3. Оцінка особливостей експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах глобалізації	46
Висновки до розділу	53
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ЕКСПОРТУ ВІТЧИЗНЯНОЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	55
3.1. Перспективи експорту агропродовольчої продукції України до держав Азії.....	55
3.2. Перспективи експорту вітчизняної агропродовольчої продукції до країн Африканського континенту.....	60
3.3. Перспективи експорту аграрної і продовольчої продукції України до країн Європейського Союзу.....	60
Висновки до розділу	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність теми. Стрімкі процеси глобалізації економіки, поглиблення міжнародної інтеграції змушують країни світу удосконалювати свою зовнішньоекономічну діяльність з урахуванням національних інтересів. Україна не є винятком у цих питаннях. Останніми роками значно активізувався експорт агропродовольчої продукції України на зарубіжні ринки.

Україна стала членом міжнародної продовольчої організації (ФАО ООН), Світової організації торгівлі (СОТ) та інших впливових міжнародних союзів і організацій. Угода про асоціацію України з Європейським Союзом (ЄС), зона вільної торгівлі, що стала важливою її складовою, вимагає виконання низки заходів для адаптування нашої країни до ринкового середовища ЄС.

Завдяки природно-ресурсним, соціально-економічним, культурним та історичним умовам аграрний сектор економіки України є базовою галуззю національної економіки. Вона забезпечує населення продуктами харчування, формує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, оскільки продовольство є головною умовою життєдіяльності людини.

Сьогодні аграрний сектор України стабілізував вітчизняний внутрішній ринок продовольства, гарантує продовольчу безпеку держави, став провідним генератором експорту агропродовольчої продукції, забезпечивши валютні та інвестиційні надходження в нашу державу для розширеного відтворення національної економіки в умовах глобальних викликів, успішно адаптується до зони вільної торгівлі з ЄС та намагається стати постійним членом цієї організації, інтегрується у світове господарство на рівних, в якості стратегічного партнера.

Входження України у світовий та європейський економічний простір потребує дослідження теоретичних і практичних положень щодо впливу експорту вітчизняної агропродовольчої продукції на перспективи розвитку національної економіки. Питання визначення конкретних викликів

забезпечення продуктами харчування населення країни та реалізація надлишків продовольства на зовнішніх ринках в умовах глобальних викликів залишаються недостатньо розкритими, що обумовлює актуальність даного дослідження як у теоретичному, так і в науково-практичному аспектах.

Питання забезпечення населення продовольством завжди було і буде актуальною проблемою людської цивілізації. Ця проблема висвітлюється по-особливому у різних державах. Головні засади розвитку експорту агропродовольчої продукції досліджено у працях зарубіжних вчених: Ф. Кене, Д. Кейнса, С. Аматыя Кума. Значний вклад у вивчення проблеми експорту агропродовольчої продукції зробили вітчизняні вчені: В. І. Бойко, П. П. Борщевський, С. О. Беличко, В. І. Власов, Я.М. Гадзало, О. І. Гойчук, А. С. Даниленко, П. А. Лайко, Ю.Я. Лузан, П. М. Музика, Б. Й. Пасхавер, М.І. Пугачов, О. В. Скидан, В. Г. Ткаченко, П. Т. Саблук, О. М. Чечель, О. М. Шпичак та інші.

Віддаючи належне дослідженням науковців з окресленої проблематики, зазначимо, що ще недостатньо досліджено перспективи експорту агропродовольчої продукції в контексті глобальних викликів, чому приділяється особлива увага в нашій роботі.

Мета дослідження – дослідження стану та визначення перспектив експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах глобальних викликів.

Задачі дослідження. Згідно з метою дослідження, у роботі були поставлені наступні завдання:

- дослідити проблему забезпечення продовольством світової спільноти;
- визначити потенціал розвитку ринку агропродовольчої продукції України в умовах глобальних викликів;
- вивчити світові тенденції експорту агропродовольчої продукції;
- окреслити сучасні виклики агропродовольчого забезпечення України;

- проаналізувати стан виробництва та експорту агропродовольчої продукції України;
- дати оцінку особливостей експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах глобалізації;
- визначити перспективні напрями експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в контексті глобалізації;
- запропонувати стратегічні заходи щодо посилення українських позицій на світових ринках агропродовольчої продукції.

Об’єкт дослідження. Об’єктом дослідження є стан та перспективи експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах глобальних викликів.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти стану та перспектив експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах глобальних викликів.

Інформаційне забезпечення проведених досліджень. Інформаційною базою проведеного дослідження були законодавчі документи України, нормативно-правові акти, наукові статі та праці вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно експорту агропродовольчої продукції, розвитку світових та вітчизняного ринків агропромислової продукції, публікації з періодичних фахових видань, статистична інформація, дані мережі Інтернет тощо.

Методи дослідження. Дослідження проводилося за допомогою наступних методів: аналітичного, групування, порівняння, класифікації, статистичного, економічного аналізу, синтезу, розрахунково-конструктивного, систематизації та теоретичного узагальнення, абстрактно-логічного, монографічного.

Теоретична та практична значимість отриманих результатів полягає у наступному:

- визначено потенціал розвитку ринку продовольства України, окреслено сучасні виклики агропродовольчого забезпечення в умовах

глобальних викликів, досліджено світові тенденції експорту агропродовольчої продукції;

- дано оцінку особливостей експорту продовольства та визначено перспективні напрями експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в контексті глобалізаційних викликів;

- запропоновано стратегічні заходи щодо посилення українських позицій на світових ринках агропродовольчої продукції.

Практична значимість отриманих результатів дослідження полягає в тому, що вони будуть корисними для вітчизняних аграрників, що планують експорт агропродовольчої продукції на зарубіжні ринки.

Апробація результатів дослідження та їх публікація. Апробація результатів дослідження відбулася під час проходження III міжнародної науково-практичної конференції «Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем» у Центральноукраїнському національному технічному університеті (м. Кропивницький), на кафедрі міжнародних економічних відносин (8 грудня 2023 року). Основні результати дослідження опубліковано у статті «Експорт вітчизняної агропродовольчої продукції до ЄС» в електронному Збірнику праць.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Перший розділ роботи «Теоретичні аспекти формування експорту агропродовольчої продукції в глобальних умовах» показує дослідження проблеми забезпечення продовольством світової спільноти, в ньому охарактеризовано потенціал розвитку ринку агропродовольчої продукції України в умовах глобальних викликів, вказано на світові тенденції експорту агропродовольчої продукції.

В другому розділі «Аналіз та оцінка стану експорту агропродовольчої продукції України на сучасному етапі» виявлено сучасні виклики агропродовольчого забезпечення України, проаналізовано стан виробництва

та експорту агропродовольчої продукції нашої держави, дано оцінку особливостей експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах глобалізації.

У третьому розділі «Перспективні напрями експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в контексті глобалізації» окреслено перспективні напрями експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в контексті глобалізаційних викликів.

Обсяг роботи. Зміст роботи викладено на 70 сторінках, вона має 4 рисунки, 4 таблиці, 6 додатків, список використаних джерел налічує 83 найменування та викладений на 8 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В ГЛОБАЛЬНИХ УМОВАХ

1.1. Проблема забезпечення продовольством світової спільноти

Історія розвитку людства показує, що нестача продовольчої продукції з різних причин в усі часи періодично виникала в різних регіонах і окремих країнах світу, але вона ще не була глобальною. Нині посилюється розуміння того, що продовольча проблема є складовою частиною світової економічної системи. Тому для її вирішення необхідні зусилля та співробітництво всіх країн світу.

Дослідження питань продовольства більшість вчених здійснюють з точки зору продовольчої безпеки. Вони аналізують причини виникнення й механізми розвитку самої продовольчої проблеми в контексті глобальних викликів. В. І. Власов у своїй монографії «Глобальна продовольча проблема» дав характеристику причин і глобальних тенденцій забезпечення продовольчою продукцією населення земної кулі, окреслив роль міжнародного партнерства при вирішенні цієї проблеми, запропонував шляхи її розв'язання [1].

Дослідження продовольчої проблеми викладено у працях І. О. Гойчук, вона виявила події, внаслідок яких виникає продовольча проблема. Головними з них є нерівномірність виробництва та споживання агропродовольчої продукції в різних країнах. Вчений вважає, що зміст світової проблеми продовольства виражається у тому, що його вистачає для подолання проблеми голоду на планеті, але разом з тим, існує різниця у кількості виробленої продовольчої продукції та її споживанні [2].

У монографії «Глобалізація і продовольство», (автори П. Саблук, О. Білорус, В. Власов) показано взаємозв'язок між зміною чисельності населення та обсягами забезпечення продовольством, проблеми та перспективи розвитку сільського господарства, виявлено соціально-економічні проблеми експорту продовольства на світові ринки [3]. Вчені

відзначають, що в умовах поширення глобалізаційних викликів, і до нині, у світі не створено дієвої моделі подолання голоду.

Звідси можна зробити висновок, що сьогодні ще залишаються недостатньо вивченими і потребують подальшого дослідження ряд аспектів проблеми забезпечення агропродовольчою продукцією населення світу.

Проблема виробництва та експорту продовольства є однією з найактуальніших проблем нашого часу, незважаючи на те, що її сутність та структура суттєво відрізняються у найбагатших і найбідніших країнах світу. Кожна країна, намагається гарантувати для всіх соціальних груп населення раціон харчування за мирного часу та мінімальний – на випадок війни, стихійного лиха тощо [4].

Сьогодні у світі існує диспропорція між виробництвом аграрної продукції та споживанням. У багатих країнах населення споживає кількість їжі, що перевищує їх реальні потреби, разом з тим, майже мільярд жителів бідних країн голодують. Продовольча проблема нерозривно пов'язана із станом економіки, політичною ситуацією та структурою кожної країни. У країнах, з розвиненим сучасним сільським господарством, з новітніми технологіями виробництва та сучасною широкозахватною технікою, незначна частина населення здатна виробляти достатню кількість продовольства як для потреб населення країни, так і для експорту. В країнах, що розвиваються проживає майже 4/5 населення планети, виробляється біля 1/3 світового продовольства, а споживається більше 1/3 світових обсягів споживання. В цих країнах, як правило, низький рівень розвитку сільського господарства, бідність селянства тощо [5].

Сьогодні в світі виробляється багато продовольчої продукції, якою можна було б нагодувати все населення Землі – 8 млрд. осіб, але кожна дев'ята людина на планеті лягає спати щодня голодною. Серед суверенних держав світу населення 50 недоїдає[6].

Чисельність осіб, що мають гостру нестачу продовольства, різко зросла - з 135 млн у 2019 р. до 345 млн – у 2022р., 50 млн. осіб у 45 країнах світу перебували на межі голоду.

Звітність ФАО свідчить, що найбільше голодуючих у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (642 млн осіб), Африці на південь від Сахари (265 млн осіб), в Латинській Америці (53 млн осіб), Близькому Сході і Північній Африці (43 млн осіб), у розвинених країнах (15 млн осіб) [6].

У доповіді Всесвітньої продовольчої програми (ВПП), наголошено, що 60% голодуючих живуть у районах, охоплених війною і насильством. Ще одним доказом цього слугує російська війна проти України.

У 2021 році біля 828 млн осіб на планеті страждали від голоду. Тобто на 46 млн осіб більше, ніж у 2020 році та на 150 млн осіб більше, ніж до початку пандемії коронавірусу [7].

У 2022 р. приблизно 2,3 млрд осіб населення світу (29,3%) не відчували себе продовольчо захищеними, тобто на 350 млн осіб більше, ніж до початку пандемії, а перед 735 млн осіб постала проблема голоду, що на 122 млн осіб більше ніж у 2019 р.

Дослідження свідчать, що у 2022 році сповільнилося відновлення економіки після пандемії коронавірусу COVID-19, і спостерігалось зростання цін на продовольство та енергоресурси, що знизило доходи груп населення, яким найбільше загрожує голод.

За прогнозами ООН, у 2030 році, біля 670 млн осіб або 8% населення світу голодуватимуть [8]. Фахівці ФАО рекомендують збільшити на 70 % виробництво продовольства у світі до 2050 р., щоб забезпечити все населення планети, яке, прогнозовано складатиме 9,3 млрд осіб агропродовольчою продукцією. За прогнозами вчених у 2050 р. попит на продовольче і фуражне зерно у світі зросте до 3 млрд тон [9].

Практика свідчить, оскільки у війні Росії з Україною приймають участь дві країни - потужних виробники зернових, технічних культур та мінеральних добрив, це негативно впливає на міжнародні логістичні шляхи,

веде до зростання цін на продовольство, добрива, енергоносії і може спричинити голод у багатьох країнах світу.

Нагадаємо, ООН дала прогноз, що якщо війна в Україні і надалі триватиме, то біля 323 млн осіб найбідніших країн світу опиняться на межі життя або смерті від голоду, а 90 % українців очікує бідність [8].

У 2023 р. голод загрожує більше двох десяткам країн. Причинами цього є воєнні дії, економічні кризи, екстремальні погодно-кліматичні умови тощо.

В країнах Азії та Латинської Америки досягнуто успіхів у боротьбі з голодом. Однак у Західній Азії, країнах Карибського басейну та в Африці масштаби голоду у 2021-2022 рр. як і раніше, зростали. Чисельність осіб, що страждають від голоду в Африці, збільшилася на 11 млн із 2021 року і більш ніж на 57 млн осіб – від початку пандемії.

Згідно з прогнозами, у 2030 році «майже 600 млн осіб хронічно недоїдатимуть, це приблизно на 119 млн більше, ніж за сценарію, якби не було пандемії та розв'язаної Росією повномасштабної війни проти України. Найбільш значне зростання масштабів голоду очікується теж в Африці» [7].

Однією з головних причин таких негативних явищ є недоїдання серед дітей, адже, 9% дітей виснажені від голоду, а кожна четверта дитина у світі недорозвинуті фізично, 65 дітей із тисячі помирають у віці до 5 років [9].

Голод та недоїдання негативно впливають на фізичний та інтелектуальний розвиток людини, є причиною багатьох серйозних захворювань. У країнах, де населення голодує, середня тривалість життя складає 45–50 років, а у більш розвинутих державах, в середньому, живуть до 75 років.

Існує багато причин голоду, часто вони пояснюються бідністю і відсутністю інвестицій в сільське господарство.

Дослідження, проведені ФАО, показують:

- вкладення інвестицій в аграрний сектор економіки знижує вірогідність голоду і бідності в 5 разів;
- природні катаклізми спричиняють голод;

- структура землеробства та площа сільськогосподарських угідь не відповідають потребам країни, регіону для вирощування необхідної кількості продовольства;
- невідповідність кількості населення наявним обсягам продовольчої продукції;
- безкоштовне використання європейськими державами корисних копалин, природних і людських ресурсів колоніальних країн, що призводить до бідності в них;
- наявність диктаторських форм правління у бідних державах, відсутність демократії;
- збройні конфлікти, внаслідок яких мільйони осіб вимушено мігрують;
- високі ціни на агропродовольчу продукцію, що не дає змоги бідним верствам населення її придбати тощо [6].

В ООН існує Всесвітня продовольча програма і багато країн співпрацюючи з цією міжнародною організацією, пом'якшують проблему голоду. Серед заходів підтримки голодуючих: продовольча допомога на час війни, стихійного лиха, харчування для дітей та вагітних жінок, продовольчі ваучери для бідних людей, підтримка фермерських господарств, що займаються виробництвом агропродовольчої продукції тощо.

Серед організацій, що займаються боротьбою з голодом можна виділити наступні: Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (UNESCO),

Дитячий фонд ООН (UNICEF), Всесвітня продовольча програма ООН (WFP),

Міжнародна організація по боротьбі з голодом, при ООН, Всесвітній центр овочівництва (AVRDC), Міжнародний фонд розвитку сільського господарства (IFAD) та інші [10].

У багатьох розвинутих країнах створено спеціальні комісії з надання допомоги країнам, що потерпають від голоду. Цими питаннями займаються

як державні органи так і волонтери, релігійні організації. Україна також робить свій внесок у забезпечення агропродовольчою продукцією голодуючого населення світу, постачаючи продукцію бідним країнам. Навіть у цей складний час, наша держава має можливості посісти важливе місце серед світових лідерів – експортерів аграрної продукції та продуктів харчування.

1.2. Потенціал розвитку ринку агропродовольчої продукції України в умовах глобальних викликів

Україна забезпечує потреби внутрішнього продовольчого ринку в основному самостійно. Крім того, існуючий рівень розвитку виробництва сільськогосподарської продукції, дозволяє утримувати міцні експортні позиції, поступово збільшуючи натуральні й вартісні показники зовнішніх продажів продовольчих продуктів, які найбільше експортуються та якими Україна забезпечена в максимально можливій мірі. Разом із тим, є види продукції, внутрішнє споживання яких людиною залежить від імпорту.

Глобальна економіка нині характеризується економічними кризами, кризами соціально-економічних взаємовідносин між людьми, загостренням екологічних проблем. Тому більшість країн світових лідерів намагаються посилити свої позиції у глобальному світі, розширюючи свою участь у одній з найважливіших форм міжнародних економічних відносин - міжнародній торгівлі. Не винятком в цьому процесі є й Україна, яка стрімкими темпами наближається до світових лідерів поставки агропродовольства на зовнішні ринки [11]

Проблематика економічного розвитку з позицій глобалізаційних процесів досліджується у працях багатьох вчених. Зокрема, С. Сміт, розкриваючи сутність глобалізації як причину і наслідок її власних протиріч, наголошує на всебічному характері цього явища з погляду економіки, політики, культури та людської свідомості [12].

Такий підхід «легітимізує традиційне використання індикатора валового внутрішнього продукту (ВВП) для оцінювання розвитку окремих країн та глобальної економіки в цілому» [13], трансформуючи його у своєрідну соціальну конвенцію.

Вплив глобалізації на економічне зростання держав має різне значення. Дослідження свідчать, що на одні країни глобалізація має позитивний вплив і сприяє їх економічному зростанню, а для інших – спричиняє бідність та занепад економіки [14 - 16].

Й. Селік та Х. Еркан у своїх працях прослідкували існуючий зв'язок між глобалізацією та економічним зростанням [17]. Т. Нілсон та Н. Берггрен, переконані, що потенціал різностороннього розвитку залежить від взаємодії з навколишнім середовищем, а глобальні виклики підвищують готовність до змін соціальних цінностей людей [18].

Деякі вчені висловлюють протилежну думку щодо корисності впливу глобалізації на зростання світової економіки. Вони вважають, що глобалізація спричиняє обмеження суверенітету держав, нерівність доходів, соціальну нестабільність, перетворення локальних криз у загальносвітові [19 - 20].

Проведені дослідження дають можливість характеризувати глобалізацію як взаємодію та розвиток економік держав в межах світової системи. Незважаючи на принципові відмінності у поглядах на феномен глобальної економіки, універсальною виступає концепція взаємозумовленості розвитку виробництва та міжнародної торгівлі.

Остання, згідно із сучасними дослідженнями, «все більше проникає у процеси розвитку суспільств окремих країн, тісно переплітається з політично чутливими обставинами та здатна провокувати конфлікт національних інтересів й учасників торговельних операцій» [21]; сприяє зростанню ролі екологічно чистого виробництва продукції в окремих країнах, «зумовленого переміщенням експортованих товарів, та протистояти аргументам, що

доводять позитивний вплив міжнародних торговельних операцій на економічне зростання» [22].

Незважаючи на «множину й багатоаспектність, ґрунтовність і комплексність досліджень, феномен міжнародної торгівлі, який постійно зазнає трансформаційних змін зумовлює необхідність подальших розробок у даному напрямі, актуалізує дослідження торговельної діяльності України на міжнародному ринку як передумови ідентифікації загроз та перспектив її розвитку в глобальній економіці» [22].

Глобалізація економіки призвела до нарощування масштабів й інтенсивності взаємодії, тіснішого переплетіння держав і соціумів, зумовивши тим самим посилення взаємозв'язків між локальним і глобальним, сферами економічного та суспільно-політичного розвитку.

Економічна природа глобалізації стала наслідком взаємо доповнення трьох складових: комерційної - через міжнародну торгівлю, виробничої - через ТНК та збільшення обсягів прямих іноземних довгострокових інвестицій, фінансової - через процеси обміну валюти, деривативи, ф'ючерсні операції, портфельні інвестиції, міжнародне кредитування [23 - 25].

За прогнозами вчених, лідерами світової торгівлі у 2030 р. будуть держави, які стали такими ще у 2017 р., виняток складає Єгипет, який на думку МВФ може піднятися з 21 на 7 місце у світі [26]. Україна, за прогнозами цієї ж організації, має демонструвати темпи економічного зростання на рівні 3,3%.

Дослідження свідчать, що глобальна торгівля, починаючи з 2016 р. стрімко зростала, в результаті збільшення ціни енергоносіїв та підвищення торговельної діяльності розвинених країн та угруповань світу: США, Китаю та ЄС. [27].

Вартість імпорту агропродовольчої продукції зросла за рахунок підвищення попиту на неї в країнах Азії. Лідерами світової торгівлі є наступні регіони: Північна Америка, Європа, Росія та Східна Азія.

Збільшуються потоки торгівлі продовольством до держав Близького Сходу та Африки. Дослідження показують, що у міжнародній торгівлі товарами, частка розвинених країн та країн, що розвиваються, практично однакова, а у торгівлі послугами 2/3 займають розвинені країни [27-28].

Наслідками змін у системі міжнародних торговельних відносин стали:

- «по-перше, збереження позицій високорозвинених країн (США, Китай, ЄС) як ключових генераторів змін у міжнародній торгівлі попри випереджаючі темпи розвитку експортно-імпоротної діяльності країн, що розвиваються;
- по-друге, посилення політики протекціонізму серед держав лідерів світової торгівлі у різних сферах (курс «трампономіки» у США, який полягає в активізації захисту національних товаровиробників та розвиток економіки шляхом інтенсифікації інвестиційної діяльності);
- по-третє, посилення торговельної та інтеграційної експансії Китаю за шляхом збільшення обсягів експорту (країна активно торгує з США, ЄС та більшістю азійських країн, за винятком Японії) та шляхом створення угруповання АКФТА (АСЕАН і Китай), для зміцнення становища держави у світі.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, за яким перспективи повернення траєкторії відновлення глобальної економіки в умовах синхронного сповільнення залишаються нестабільними. Прогнозоване зростання економіки вимагає від держав проведення виваженої торговельної політики та інтеграції зусиль для подолання суперечностей у міжнародній торгівлі та геополітичній площині на противагу ізоляції від участі в міжнародних економічних відносинах. Зважаючи на обсяги міжнародної торгівлі, для нашої держави такий стан справ має особливе значення. Як вважають науковці Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», економіка України характеризується як «мала відкрита», що передбачає, високий рівень залежності від кон'юнктури зовнішніх ринків та чутливість до впливу зовнішнього середовища. Дійсно,

практично кожне погіршення чи гальмування глобальної або європейської економіки призводило до значно помітнішого погіршення економічної динаміки України» [28].

Нині в системі міжнародних економічних відносин відбуваються зміни, які міняють кон'юнктуру ринку агропродовольчої продукції в бік покращення її якості, на глобальних ринках продовольства встановлюються ціни у відповідності до попиту і пропозиції. Внаслідок цього формуються нові напрями торгівлі, змінюються умови проведення експортно-імпортних операцій. Держави, які приймають участь у міжнародній торгівлі, повинні дотримуватися умов національної митно-тарифної політики, а й країн, з якими у них укладені договори про торгівлю [29].

Вагомим фактором покращення макроекономічного становища та стабілізації зовнішньоекономічної політики України стало стимулювання експорту продукції і налагодження торговельних зв'язків із провідними країнами світу, зниження залежності від імпорту за окремими галузями, підвищення конкурентоспроможності національного товаровиробника. Разом з тим, що протягом 2000–2022 рр. в Україні обсяг імпорту значно перевищував обсяг експорту.

Найбільший розрив між показниками «спостерігався у 2011-2013 рр., що пояснюється загостренням макроекономічних проблем. У 2014 р. експорт перевищив імпорт на 4620,7 млн дол. США, у 2018 р. – відбулося підвищення на 20200,3 млн. дол. США, а у 2019 р. – на 27325,1 млн дол. США. Період 2015-2022 рр. характеризується переважанням імпорту над експортом» [7].

Практика свідчить, що у загальній структурі експорту переважає торгівля послугами, що пояснюється виробництвом та експортом з України переважно товарів з низькою доданою вартістю, що суттєво впливає на знецінення вітчизняної експортної діяльності. Серед основних зовнішньоторговельних партнерів України - країни ЄС, зокрема Польща, Італія, Угорщина, Німеччина.

Сьогодні Україна повноправним учасником міжнародної торгівлі, особливо – в сфері агропродовольчої продукції. Позитивним є факт поступової переорієнтації українських товаровиробників з кількісного зростання обсягів експорту на якісні показники.

На сучасному етапі розвитку вітчизняний агропродовольчий ринок характеризується такими особливостями:

- «валове виробництво продукції формується двома групами суб'єктів господарювання – сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення;
- у цілому зберігається переважання рослинницького напрямку, тоді як тваринництво перебуває не в такому вигідному положенні;
- в окремих сферах помітно посилюються процеси інтенсифікації за рахунок спеціалізованих галузевих виробників (садівництво, ягідництво, вирощування овочів, виробництво молока, аквакультура тощо);
- професійні виробники (фермери та великі компанії) краще обізнані із специфікою функціонування своїх галузей через швидкий розвиток сучасних технологій та інформаційно-консультаційної освіти;
- більша орієнтація на виробництво конкретної продукції для певної групи споживачів на внутрішньому ринку чи з метою експорту (нішеві культури, дієтичні продукти, продовольчі товари для здорового харчування, органічна продукція);
- визначальний вплив на розвиток окремих сегментів виробництва в Україні має сприятлива кон'юнктура для виходу на зовнішні ринки;
- вітчизняний аграрний ринок стає все більш глобалізованим, повніше відображаючи процеси на світовому ринку сільськогосподарської продукції і використовуючи перспективи лібералізації умов зовнішньої торгівлі, які відкрилися за останні роки (СОТ, Євросоюз, Канада, Ізраїль).

Досить чітко підтверджує існуючі тенденції на вітчизняному продовольчому ринку продаж товарів, які вироблені на території України, підприємствами роздрібною торгівлі» [31].

Так, «частка, що перевищує 90 %, відзначена у наступних групах продуктів вітчизняного виробництва: яйця, хлібобулочні вироби, цукор, вершкове масло, м'ясо птиці, тваринні жири, рослинні олії, безалкогольні напої, молоко і молочні продукти, борошно, крупи тощо. Натомість, досить малою часткою українського походження в роздрібній торгівлі представлені такі товари: риба і морепродукти – 58 %, рибні консерви – 65, плоди і ягоди – 37, консерви фруктових – 53, чай, кава, какао і прянощі – 55, продукти дієтичні, дитяче харчування – 43 %» [31].

В Україні постійно зростає роль агрохолдингів, які обробляють сотні тисяч гектарів землі. У 2022 р. до групи найбільших аграрних компаній України за розміром земельного банку належали:

«Ukr Land Farming – земельний банк досягає 570 тис. га, лідирує за цим показником в Україні. Компанія виробляє зерно, молоко і м'ясо, а також здійснює переробку аграрної сировини на продукти харчування. Кернел – заснована у 1995 р. Володіє 550 тис. га землі. Компанія найбільше в світі виробляє і експортує соняшникову олію. Її частка в глобальному виробництві складає 8 %. Продукція компанії випускається під різними, але добре знаними торговими марками («Щедрий Дар», «Стожар», «Чумак» тощо.)» [17, 29].

Агропросперіс (NCH) – холдинг належить «американській інвестиційній компанії NCH Capital, обробляє 400 тис. га землі та є найбільшим виробником і експортером сільськогосподарських культур Чорноморського регіону.

Миронівський хлібопродукт (МХП) – заснований у 1998 р. На сьогодні земельний банк становить 370 тис. га. Найбільший виробник курятини в Україні з часткою ринку, за власними оцінками, понад 50 %. Торгові марки компанії – «Наша Ряба», «Легко», «Башинський». Минулого року на Вінницькій птахофабриці відкрито нову лінію виробництва агрохолдингу, яка стане найпотужнішою у світі з виробництва курятини.

Астарта-Київ – володіє земельним банком у 250 тис. га, плануючи найближчим часом розширити його до 400 тис. га. Створена у 1993 р. Це найбільший виробник цукру в Україні. Також компанія спеціалізується на молочному скотарстві й належить до найбільших виробників молока і переробників сої» [29].

Мрія-Агрохолдинг – «концентрується на рослинницькому напрямі. Заснована у 1992 р., із загальним обсягом землі 165 тис. га. За останні роки компанія зазнала дефолту і реструктуризації боргів, наприкінці 2018 р. була придбана компанією SALIC із Саудівської Аравії, яка спеціалізується на інвестиціях у сільське господарство. Планується, що холдинг продовжить свою діяльність спільно з дочірньою компанією SALIC, яка орендує 45 тис. га у Львівській області, збільшивши сумарний земельний банк до 210 тис. га.

Агротон – на початку своєї «діяльності (з 1992 р.) був одним із найбільших виробників меду в Луганській області. З 1997 р. холдинг вирощує сільськогосподарські культури. Зараз переорієнтований на тваринництво, а також вирощування соняшнику і пшениці, його земельний банк становить 151 тис. га.

ІМК (Індустріальна молочна компанія) – заснована у 2007 р. У її користуванні знаходиться майже 130 тис. га землі. Вона займається виробництвом молока, вирощуванням зернових, олійних культур та картоплі» [17, 29].

AgroGeneration – «створена у 2007 р. французьким бізнесменом Шарлем Бегбедером. У 2013р. злилася з Harmelia, власникам якої стало належати 62 % акцій об'єднаної компанії, а спільний земельний банк збільшився таким чином до 120 тис. га. Основний напрям діяльності – виробництво зернових і олійних культур. Епіцентр К – на початку своєї діяльності у 2015 р. взагалі не мав земельних ресурсів. Однак згодом придбав «Вінницьку агропромислову групу», підприємства глобального трейдера Glencore та компанію «Оболонь Агро». Цей агрохолдинг здійснює торгівлю, вирощує зернові, бобові та олійні культури, володіє близько 120 тис. га землі.

Укрпромінвест-Агро – компанія із земельним банком у понад 116 тис. га. Спеціалізується на вирощуванні й переробці зернових, виробництві цукру і тваринництві молочного й м'ясного спрямування.

Агрейн – агрохолдинг виробляє і здійснює зберігання зернових та олійних культур. Ще однією важливою сферою діяльності є тваринництво. Площа його земельних угідь становить 110 тис. га. На початку 2017 р. через проблеми з фінансуванням було оголошено, що компанія припиняє свою діяльність. Незважаючи на це, холдинг продовжує працювати» [29].

Комплексний аналіз ретроспективи та сучасних тенденцій ринку сільськогосподарської продукції України дає можливості «оцінити перспективи його розвитку. При цьому за основу доцільно обрати припущення, що в цілому умови функціонування ринку залишаться незмінними, як і суспільно-політична ситуація в нашій країні» [16, 21, 32].

За результатами спільного дослідження Продовольчої і Сільськогосподарської Організації ООН (ФАО) та Організації Економічного Співробітництва та розвитку (ОЕСР) дано прогноз стосовно можливого виробництва різних видів аграрної продукції в нашій державі до 2028 р., (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Прогноз виробництва аграрної продукції за видами в Україні, тис. тон

Показник	2016-2018рр. (середньорічне)	2028 р. (прогноз)
Пшениця	25603	32057
Кукурудза	29314	35297
Олійні культури	20760	25851
Рослинна олія	6406	8068
Цукор	2010	2453
М'ясо	2157	2405
У т.ч. яловичина	375	388
Свинина	718	746
М'ясо птиці	1051	1256
Молоко	10294	9657
Риба і морепродукти	109	135

Джерело: складено за [33].

Він вказує на послідовне зростання обсягів виробництва культур, орієнтованих на експорт, переробки олійних культур, цукру, подальший розвиток птахівництва, свинарства, скотарства та зниження виробництва молока [34].

Перспективним напрямком експорту в Україні має стати ринок плодів і ягід, про що свідчать показники експорту вітчизняної плодово-ягідної продукції, адже, як показує історія, навіть за часів СРСР Україна була головним виробником фруктів.

За статистичними даними, «наша держава залишатиметься самодостатньою в питанні продовольчої безпеки» [35-38], задовольняючи завдяки власному виробництву більшу частину потреб вітчизняного населення. Україна в умовах глобальних викликів буде продовжувати затверджуватись в ролі надійного партнера на світових та європейському ринках агропродовольчої продукції, а створення нових зон вільної торгівлі відкриє більше перспектив для розвитку експортного потенціалу, в тому числі, продуктів з високою доданою вартістю [39].

1.3. Світові тенденції експорту агропродовольчої продукції

Світовий ринок продовольчих товарів формується і діє згідно тенденцій розвитку світової економіки, в ньому відображено її особливості та закономірності в конкретний період часу. В умовах глобальних викликів змінюються смаки та вподобання споживачів агропродовольчої продукції у різних країнах світу.

Нині країна не може самостійно задовольнити потреби населення в продуктах харчування, тоді в нагоді стає міжнародна торгівля, яка дає змогу забезпечити поставки дефіцитних для даної країни товарів. Підтвердження цього - збільшення експорту аграрного продовольства на світові ринки. Тому, виробники продуктів харчування під час планування поставок на зовнішні ринки певних географічних регіонів чи країн, вивчають та враховують смаки, традиції харчування, попит і платоспроможність

населення цих регіонів. При цьому, дрібні і середні виробники аграрної продукції, з вузькою спеціалізацією, мають можливість знайти своє місце як на внутрішньому так і на зарубіжному ринках [40].

Збільшення обсягів споживання продуктів харчування пояснюється насамперед зростанням чисельності населення нашої планети. У 2023 році на планеті Земля проживало більше 8 млрд осіб. Найбільше населення мешкає в Азії, зокрема в Індії - 1,428 мільярда осіб, в Китаї - 1,425 мільярда осіб, тобто населення економіки Азії третьої за величиною у світі, складає п'яту частину людства, що більше, ніж населення Америки, Африки, Європи взяті разом [36].

Останнім часом, на планеті відбуваються суттєві зміни клімату – засуха, повені та інші катаклізми, що не може не позначитися на продуктивності тваринництва та врожайності рослин [41].

Прогнози експертів щодо зменшення запасів якісної питної води, яку споживають люди, сільське господарство і енергетика, свідчать що потребу в питній воді вже найближчим часом відчують Індія, Китай, Індонезія, Пакистан. Цей факт викликає занепокоєння, адже зазначені країни є провідними виробниками, експортерами і споживачами агропродовольчої продукції у світовому просторі [41].

В нинішніх умовах, найбільшими світовими імпортерами аграрної продукції виступають такі держави: Китай, США, Німеччина, Велика Британія, Японія, Франція, Нідерланди, Італія, Бельгія та Канада. Вони закупають половину світового обсягу продовольчих товарів у грошовому виразі. Вони є економічними лідерами своїх географічних регіонів (Азії, Північної Америки, Європи), де проживає платоспроможне населення, а у експорті продукції спостерігається орієнтація на поставки імпоротної агропродовольчої продукції [42].

Проведені дослідження показали, що у світі існують певні закономірності між станом економіки держави та смаками і уподобаннями споживачів продовольчої продукції. У мешканців розвинених країн раціон

харчування передбачає широкий асортимент продукції, а в країнах з низькими доходами – населення харчується набагато скромніше. Ми виявили, що Україна за раціоном харчування населення перебуває попереду країн з низькими доходами, але позаду розвинутих держав. Новомодні дієти та нові уподобання українців мало поширені в Україні.

Сьогодні на світовому та вітчизняному ринках продовольчих товарів, відбуваються процеси, що потребують додаткових досліджень для відстеження їх перебігу [37].

Практика показує, що світовий ринок агропродовольчої продукції в умовах глобальних викликів зазнав суттєвих змін, зокрема покращилася логістика, маркетинг. Завдяки сучасним засобам зв'язку, новим інформаційним технологіям він став більш мобільним [41].

Вчені стверджують, що у 2018–2027 рр. буде спостерігатися спад світової економіки, що безумовно позначиться на зростанні цін на продовольство. Про географічну структуру експорту агропродовольчої продукції свідчить Рис. 1.1.

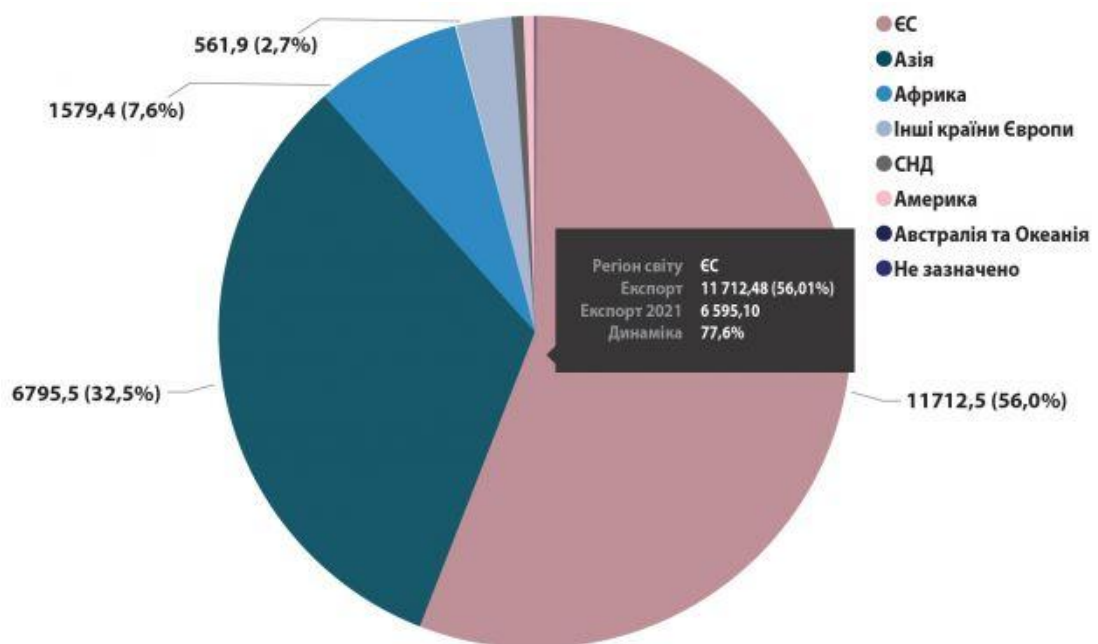

Рис. 1.1. Географічна структура експорту агропродовольчої продукції за регіонами світу, млн доларів

Багато вітчизняних та зарубіжних вчених вивчають проблеми виробництва та експорту продовольчої продукції на планеті. Вони складають прогнози на майбутнє стосовно досліджуваних питань. Прогноз ОЕСР – ФАО на 2018–2027 рр. свідчить, що у світі буде більше вироблятися основного стратегічного продукту - зерна пшениці, обсяг виробництва може зрости до 832,62 млн т (на 10,3%). Головними виробниками прогнозовано будуть країни ЄС, Китай, Індія, Російська Федерація, США які формуватимуть 65,9% світового обсягу зерна пшениці. Україна має виробити 3,7%.

Обсяги експорту у 2018–2027 рр. теж зростуть до 198,67 млн т (на 11,2%) Головними експортерами будуть країни ЄС, США, Канада, Австралія, Україна які поставити на світові ринки більше 80 % світових обсягів експорту. З них на Україну припадатиме 9,8% [41; 42].

За вказаним прогнозом, у 2018–2027 рр. у світі виробництво зерна кукурудзи має зрости до 1201,7 млн т (на 10,6%). Головними виробниками даного стратегічного продукту стануть: США, Китай, країни члени ЄС, Індія та Україна, що разом вироблять 64,4% світових обсягів, частка України -2,5 %.

Прогнозується, що світовий експорт зерна кукурудзи за 2018–2027 рр. зросте на 13,5% до 157, 23 млн т. Головні експортери: США, Бразилія, Аргентина, Україна сформують 85,2% обсягів світового експорту зерна кукурудзи. Частка України - 13,8% [41; 42].

Експерти ОЕСР-ФАО, передбачають у 2018–2027 рр. виробництво обсягів рослинних олій може збільшитися до 234,64 млн. т або на 16,1%. Головні виробники: Індонезія, Китай, Малайзія, країни члени ЄС, США будуть формувати 61,2% обсягів світового виробництва рослинних олій. Україна нині лідирує у світі з виробництва соняшникової олії. За вказаним прогнозом Україна має виробити 4% світових обсягів цієї продукції.

Розміри світового експорту рослинних олій у 2018–2027 рр. мають зрости до 96,3 млн т (18,4%). Головні експортери: Індонезія, Малайзія,

Україна, Аргентина, Канада, які сформують 82,5% світового експорту. Частка України має скласти 8,5%.

За вказаним прогнозом передбачається збільшення світового виробництва сирів до 26,5 млн т (на 11,8%). Головні виробники: ЄС, США, Бразилія. Участь України – 0,5%.

Обсяги світового експорту сирів за 2018–2027 рр. зростуть до 3,04 млн т, або на 17,3%. Головні експортери: ЄС, США, Нова Зеландія. Частка України незначна, складе 0,1% [41;42].

Проведені нами дослідження світових тенденцій експорту агропродовольчої продукції показують, що експорт продовольства і надалі буде здійснюватися ключовими країнами - постачальниками, серед них: країни члени ЄС, США, Канада, Бразилія, Австралія, Нова Зеландія, які постачають найбільше продовольчої продукції на світовий ринок. [42].

Дослідження показують, що Україна сьогодні лише розпочинає входження до зарубіжних ринків агропродовольчої продукції, а у кон'юктурі вітчизняного експорту продовольчих товарів переважає сировинна продукція або продукція з низькою доданою вартістю. Готові харчові продукти експортуються в незначній кількості.

Розглядаючи перспективи розширення вітчизняного експорту на зарубіжні ринки агропродовольчої продукції, необхідно брати до уваги внутрішній потенціал аграрного сектору економіки України, і тенденції розвитку та функціонування світових продовольчих ринків [45].

Висновки до 1 розділу

Проблема забезпечення продовольством людства є складовою частиною світової економічної системи. Тому для її вирішення необхідні зусилля та співробітництво всіх країн світу. Вітчизняний ринок агропродовольчої продукції залишається однією з головних частин національної економіки, що формує внутрішній ринок продовольства та є потужним експортером сільськогосподарської продукції на світові ринки.

Дослідження показали, що агропродовольчий ринок України став більш мобільним, структура його ще вдосконалюється, встановлюється пропорційність між показниками виробництва, експорту та споживання продукції.

Практика свідчить, що економіка України пов'язана з глобальною економічною системою, в першу чергу, через участь в одній з форм міжнародних економічних відносин - міжнародній торгівлі. Внаслідок цього, розвиток країни формується у площині спроможності протистояти загрозам глобального характеру та здатності використовувати переваги та досягнення сучасного етапу глобалізаційних процесів, застосування економіки знань та прогресивних технологій. Перспективи розвитку вітчизняного аграрного експорту залежать від здатності до побудови ефективної зовнішньоекономічної торгової політики, що захищатиме національні інтереси та орієнтуватиметься на світові тенденції розвитку.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СТАНУ ЕКСПОРТУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Глобальні виклики агропродовольчого забезпечення України

Важливою частиною державної політики кожної держави є забезпечення її населення продовольством. Тому аграрний сектор і переробна харчова промисловість відіграють важливу роль в національній економіці, оскільки наявність продовольчої продукції є головною умовою життєдіяльності людини. Аграрний сектор економіки України, де виробляється більша частина агропродовольчої продукції, все активніше долучається до процесів експорту та міжнародної економічної інтеграції, посилюючи свою роль на світових товарних ринках. Ці процеси забезпечують Україну валютними надходженнями, зміцнюють її політичні та економічні позиції в умовах глобальних викликів, підвищують доходи населення, бізнесу й держави, сприяють загальному економічному зростанню.

Формування і розвиток вітчизняного агропродовольчого сектору стимулює структурну побудову сучасної аграрної політики згідно з міжнародними вимогами. Діяльність України на світовій та європейській арені, потребує перегляду теоретичних і практичних положень щодо впливу агропродовольчого сектору на стан економічної безпеки України та перспективи її економічного розвитку. Разом з тим, питання визначення конкретних викликів експорту агропродовольчої продукції країни на світові ринки залишаються недостатньо розкритими, що обумовлює актуальність даного дослідження як у теоретичному, так і в науково-практичному аспектах.

В умовах глобалізації та входження України до світової економічної спільноти особливе місце належить експорту. Нині головним експортним товаром країни стає продукція сільського господарства та харчової промисловості. Останнім часом спостерігалось постійне нарощування

Україною експорту агропродовольчої продукції (товарні групи 01-24 УКТ ЗЕД), результатом чого стало досягнення чотири рази поспіль (у 2018-2021 рр.) історичних рекордів. З 2016-го по 2021р. «вітчизняний агропродовольчий експорт зріс з 15,3 до 27,7 млрд дол. США, досягнувши максимального значення» [7]. (Рис. 2.1) (дод.А).

Рис. 2.1 Динаміка експорту агропродовольчої продукції з України, млрд дол. США

Джерело: Дані Державної служби статистики України [7].

Проте, війна Росії проти України, внесла корективи у процеси вітчизняного експорту агропродовольчої продукції. За прогнозами вчених і практиків, продовження війни між Росією та Україною, призведе до зниження експортних поставок української агропродовольчої продукції за кордон.

Основу експорту вітчизняної агропродовольчої продукції вже традиційно становлять продукти з невисоким ступенем переробки – зернові та технічні культури, рослинна олія, залишки і відходи харчової промисловості. Зокрема, «у 2015 р. сумарна їх частка досягла майже 90%. Згодом до них додалася ще одна товарна група – м'ясо та субпродукти. У

результаті, в 2021р. зернові, технічні культури, рослинні олії, залишки харчової промисловості, м'ясо різне та субпродукти сформували більшу частину експорту вітчизняної агропродовольчої продукції (більше 85%).

Основу вітчизняного експорту займає сировина продукція рослинного походження, а готові продукти харчування - менше 20% їх товарної структури. Проте спостерігається позитивна тенденція збільшення вітчизняного експорту готових харчових продуктів у вартісному виразі. Так, якщо у 2015-2017 рр. готових харчових продуктів Україна експортувала менше ніж на 3 млрд дол. США, то у 2019 р. експорт їх становив 3,2 млрд дол. США, а в 2020 р. – 3,4 млрд дол. США» [7].

Характерною особливістю експорту вітчизняної агропродовольчої продукції є чітка спрямованість на ринки трьох географічних регіонів: країн Азії, Європейського Союзу та держав Африки.

Останнім часом спостерігається нарощування вартісних обсягів продажу агропродовольчої продукції з України до Європейського Союзу. Цьому сприяло підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом і початок функціонування зони вільної торгівлі між сторонами з 1 січня 2016 року [46]. Рис. 2.2.

Рис. 2.2. Вітчизняний експорт товарів у 2021–2023 рр., млн дол. США
Джерело: Державна служба статистики України [7].

Характерною особливістю експорту вітчизняної агропродовольчої продукції є чітка спрямованість на ринки трьох географічних регіонів: країн Азії, Європейського Союзу та держав Африки.

Реалізація потенціалу агропродовольчого сектору економіки України пов'язана з виконанням ним низки економічних та соціальних функцій. Сільське господарство і харчова промисловість залишаються системоутворюючими для національного господарського комплексу, що системно регламентує їх виняткову значущість для забезпечення сталого розвитку економіки в цілому та стосовно сільських територій» [46].

Сільськогосподарські підприємства є основними виробниками продукції, що направляється на експорт, «вирощуючи 84,5% птиці, 77% ріпаку, 75% кукурудзи на зерно, 72% сої, 69% соняшнику. Цей тип господарювання дає змогу забезпечити інтенсивне виробництво на високому техніко-технологічному рівні. Значне зростання валового виробництва цієї категорії товаровиробників пов'язано з високою врожайністю сільськогосподарських культур, яка вже досягла, а, наприклад, соняшнику перевищила рівні країн ЄС.

Продуктивність сільськогосподарських угідь ще може значно зрости за умови стимулювання підтримки інноваційного розвитку малих фермерських господарств, на що сьогодні спрямовані зусилля держави. Відповідні заходи підтримки запропоновані у розробленій Національною академією аграрних наук України стратегії розвитку національного сільськогосподарського виробництва на період до 2025 року» [47].

Практика свідчить про значне перевищення обсягів виробництва вітчизняної агропродовольчої продукції, необхідної для забезпечення внутрішнього споживання населення країни за всіма видами, окрім плодів, ягід та винограду, що є сприятливим для розширення експорту.

Так, виробництво «яєць на 25,0% перевищує обсяги внутрішнього споживання в Україні, м'яса і м'ясопродуктів – на 6,2%, молока і молочних продуктів – на 5,0%, овочів і баштанних культур – на 4,6%.

По групі зернових виробництво потреби перевищено більш ніж утричі, що характеризує експортну спрямованість галузі. Експорт з окремих зернових і технічних культур, м'яса птиці становить значну частку внутрішнього виробництва цієї продукції, зокрема, по соняшниковій олії 96 %; ріпаку – 93 кукурудзі на зерно – 92; пшениці – 74,3; ячменю – 67; сої – 64; м'ясу птиці – 31%»[7].

Незважаючи на відносно високий рівень розвитку, перед вітчизняним агропродовольчим сектором економіки постають глобальні виклики, насамперед пов'язані з найважливішими світовими проблемами:

- «кліматичні зміни та захист навколишнього природного середовища;
- глобальні виклики, інтеграція до міжнародних структур, експорт продукції;
- зовнішня міграція;
- підвищення рівня добробуту населення;
- вирішення соціальних та культурних питань;
- нові доктрини розвитку світової економіки» [46].

Високою залишається ймовірність продовження війни на території нашої країни. Проте, незважаючи на позитивні тренди щодо міжнародної активності вітчизняного агропродовольчого сектору економіки, все ж висхідну динаміку розвитку можуть стримувати всі вище зазначені нами чинники. Їх вплив може посилюватися й викликати нові прояви. Так, запровадження карантинних обмежень по всьому світу, включаючи Україну та її основних торгових країн-партнерів, «спричинило у 2020 р. фактичний колапс у більшості сфер економіки та суспільного життя.

Зокрема, у зовнішній торгівлі ускладнився процес переміщення будь-яких товарів, оскільки порти фактично були закриті у Китаї, в європейських країнах та Сполучених Штатах Америки. Через власну перезавантаженість китайські порти, навіть після проходження критичного періоду поширення пандемії, ще певний час працювали не у звичному режимі.

Європейський Союз, що є для України головним регіональним ринком збуту агропродовольчої продукції, запроваджував додаткові перевірки продукції на кордонах. Названі затримки спричинили найбільш складну ситуацію в міжнародній торгівлі продуктами з нетривалим терміном зберігання. Тому часто спостерігалася ситуація з відмовою від запланованих поставок цих товарних груп через неможливість гарантувати належну їх якість та своєчасність доставки кінцевому покупцеві»[48].

Іншими негативними наслідками стали «прояви панічних споживчих настроїв стосовно вірусу, які безпосередньо вплинули на міжнародну торгівлю. Наприклад, коли навесні 2020 року ситуація в Італії швидко погіршувалася, багато країн відмовлялись від закупівлі традиційної італійської продукції, оскільки населення побоювалося того, що існувала ймовірність зараження через поверхні упаковки або готових до вживання продуктів. Тому споживачі не купували й завезені раніше товари. Як наслідок, ціни не могли залишатися на одному рівні й вимушено знижувались на певний час.

Скорочення обсягів світової торгівлі агропродовольчої продукцією також пояснювалося зменшенням імпорту продовольства країнами, в яких спостерігалась девальвація національної валюти. Ще одним негативним наслідком припинення і обмеження обсягів перевезень товарів на той час стало відчутне зростання вартості міжнародної доставки контейнерів морським транспортом» [48].

У першому півріччі 2020 р. багато країн запровадили тимчасові заборони експорту «найбільш критичних для продовольчого забезпечення продуктів, переважно зернових культур. Зокрема, в Україні до 1 липня 2020 р. діяла заборона на експорт гречки, а також постійно вівся моніторинг ситуації з пшеницею.

Влада В'єтнаму запровадила квоти на експорт рису, тоді як Філіппіни, М'янма і Камбоджа взагалі не дозволили вивозити його за кордон. Заборонено було продаж на зовнішні ринки пшениці, кукурудзи, ячменю,

жита, гречки, сорго, різних бобових, гороху, круп і борошна. До таких заходів вдавалися Таджикистан, Судан, Румунія, Північна Македонія, Гондурас, Сальвадор, Єгипет, Білорусь та інші країни. Переважна більшість названих обмежень не мала чітко визначених термінів їх завершення»[47].

Зазначене дає підстави прогнозувати наближення «глобальної надзвичайної продовольчої ситуації, масштаби якої поки що невідомі, проте вони будуть значними. Під терміном «надзвичайна продовольча ситуація» розуміють непередбачуване скрутне становище, за якого люди виявилися неспроможними задовольняти основні важливі для людського життя потреби. Проявами цієї ситуації є зменшення доходів громадян і значне ускладнення підприємницької справи. Оскільки економічна діяльність сповільнюється в усіх галузях економіки, очікуються високий рівень безробіття, втрата доходів та зростання витрат на продовольство, що утруднить доступ до нього для домогосподарств.

Окрім погіршення продовольчої безпеки в цілому, також очікується погіршення якості структури раціону харчування для найменш забезпечених верств населення, оскільки продукти з вищою харчовою цінністю, як правило, знаходяться в дорожчому ціновому сегменті. Загрозу становлять і перебої в роботі продовольчих ринків та виникнення проблем доступу до продовольства, пов'язаних із втратою джерел доходів. Крім того, можливі конфлікти, стихійні лиха, епідемії захворювань тварин тощо, які загострюватимуть ситуацію» [48].

Перелічені фактори можуть спричинити зменшення світової і регіональної пропозиції агропродовольчої продукції, що вплине на зростання цін та обмеження доступу до продовольства. Погіршення ситуації спроможне спровокувати продовольчу і енергетичну проблеми, проблему подолання бідності, проблеми охорони здоров'я, освіти, планування та регулювання росту життєвого рівня та якості життя, дотримання прав і свобод людини тощо.

Значними ризиками і загрозами визначено:

- «ризики через воєнні конфлікти, зокрема ведення бойових дій, прояви тероризму й екстремізму, діяльність незаконних збройних формувань;

- економічні ризики внаслідок загострення конкуренції на світових ринках агропродовольчої продукції, нерівномірності світового розвитку аграрного виробництва, викривлення конкурентної ситуації через поширення протекціоністських заходів, посилення закритості суспільства та залежність економіки від зовнішніх викликів, імовірність зниження доходів виробників, зважаючи на відсутність доступу до ринків збуту продукції, кредитних ресурсів та державних програм підтримки сільгоспвиробників, підвищення податкового навантаження, низький рівень інноваційної активності малих і середніх сільськогосподарських виробників;

- технологічні ризики, пов'язані із стрімким технологічним розвитком країн світу, що зумовлює їхні переваги у виробництві, зберіганні та транспортуванні агропродовольчої продукції, підвищенні її конкурентоспроможності;

- логістичні ризики, пов'язані з обмеженнями на транспортування продукції та ресурсів, особливо насіння, добрив і агрохімікатів, можуть викликати затримку посівної кампанії, інфраструктурні ризики, пов'язані з незадовільним станом доріг, транспортних розв'язок, сховищ для зберігання сільськогосподарської сировини, складських приміщень, холодильного обладнання; ринкової інфраструктури, інфраструктури для впровадження інновацій та проведення дослідницької роботи ризики зменшення доходів населення, які можуть призвести до зміни харчового раціону, а саме: скорочення та/або відмова від м'ясної і молочної продукції, фруктів, овочів, ягід, неправильне харчування, формування та закріплення шкідливих дієтичних звичок; екологічні ризики, зумовлені кліматичними змінами й антропогенним впливом, зменшенням запасів води, збільшенням кількості деградованих земель і водних об'єктів, надмірним внесенням мінеральних добрив, засобів захисту рослин, поширенням використання екологічно

небезпечних технологій, речовин, матеріалів і неконтрольованим поширенням генетично модифікованих організмів;

- соціальні загрози через зростання безробіття, зниження доходів або виникнення гуманітарних проблем, нелегальну міграцію населення, що спричиняє загрозу продовольчій безпеці;

- політичні ризики – як зовнішні, так і внутрішні, внаслідок застосування заходів, які деформують національні продовольчі системи, внутрішні та зовнішні ланцюги створення доданої вартості» [49].

Наявність викликів продовольчому забезпеченню країни зумовлює необхідність трансформації продовольчих систем на засадах сталості.

До складу продовольчої системи входять три взаємопов'язані елементи:

- «агропродовольчі виробничо-збутові ланцюги (діяльність, пов'язана з переміщенням харчових продуктів від виробника до споживача);

- продовольче середовище (фізичні, економічні, політичні та соціально-культурні умови);

- поведінка споживачів» [49].

На функціональність продовольчих систем впливає багато чинників: біофізичні й екологічні, інновації, технології та інфраструктура, глобалізація і торгівля, демографічні, соціально-культурні тощо.

У червні 2021р. в межах Національного діалогу вченими були запропоновані «пріоритети у трансформації продовольчих систем України до 2030 року.

Зокрема:

- збалансоване здорове харчування всіх верств населення країни;

- зміна підходів щодо державної аграрної політики та спільних дій усіх заінтересованих сторін у розширенні застосування екологічно чистих технологій у виробництво агропродовольчої продукції та підвищення енергоефективності українських продовольчих систем;

- стійкість до ринкової нестабільності та доступність продуктів харчування для всіх. Національний діалог виявив високу зацікавленість стейкхолдерів до процесу трансформації продовольчих систем в Україні» [50].

Відповідно процеси «трансформації, виокремлення актуальних проблемних питань та прийняття рішень мають здійснюватися шляхом багатостороннього співробітництва органів державної влади із громадськими і професійними об'єднаннями, територіальними громадами, науковою й освітньою спільнотою щодо взаємодії та опрацювання спільних рішень» [49].

2.2. Аналіз виробництва та експорту агропродовольчої продукції України

Україна є одним з провідних виробників агропродовольчої продукції та продовольства у світі. Виробленої в аграрному секторі економіки продукції вистачає для забезпечення внутрішнього ринку країни, а надлишки експортуються на світові продовольчі ринки.

Наша держава експортує на зарубіжні ринки зернові, технічні культури, рослинну олію. Головною стратегічною культурою вітчизняного експорту є зерно пшениці [51; 52]. Аграрний ринок України постачає збіжжя не лише 40-мільйонному вітчизняному населенню, а й у 190 країн світу.

Зростаючий попит на продовольство у світі сприяє збільшенню обсягів виробництва стратегічних експортних культур. Якщо у 2000 р. Україна вирощувала 24,5 млн. тон зернових культур, то 2020 р. цей показник сягнув 64,9 млн. тон, у 2021 р. – рекордні 86,01 млн. тон, а у 2022 р., навіть під час війни – 53,9 млн. тон» [51] (табл. 2.1).

Щорічно обсяги вітчизняного експорту зерна на зовнішні ринки зростають. Протягом останніх передвоєнних п'яти років, Україна впевнено «експортувала понад 40 млн. тон зерна на рік» [51].

Найбільші площі посіву пшениці розміщені у південно-східній частині нашої держави, кукурудзи – в центральній, ячменю – в південній частині.

У 2020р. Україна піднялася на друге місце в світі з експорту зернових культур, за обсягом сукупного експорту, в т. ч. зайняла друге місце за обсягом експорту ячменю, четверте – за обсягом експорту кукурудзи, п'яте – за обсягом експорту пшениці. Україна виробляє щорічно 13% загальних світових обсягів зерна кукурудзи, 3,6-3,7% –зерна пшениці, 5,6% – зерна ячменю, 2% –зерна вівса [51]. Пропозиція українського зерна на світовому ринку у 2020 р. склала 71,8 млн тон, а у 2021р. - 70,4 млн тон [7].

Таблиця 2.1

Виробництво основних високотоварних культур в Україні, млн. тон

Показник	Рік						2022р. до 2000р., у %
	2000	2010	2019	2020	2021	2022	
Зернові й зернобобові в т.ч.:	24,5	39,3	75,2	64,9	86,01	53,9	200
озима пшениця	9,78	16,2	27,7	24,3	31,4	19,9	203,5
озиме жито	0,97	0,46	0,33	0,46	0,59	0,31	31,96
озимий ячмінь	0,61	3,2	3,9	3,3	4,86	2,66	436,1
яра пшениця	0,42	0,34	0,66	0,62	0,78	0,82	195,24
ярий ячмінь	6,3	5,3	5,04	4,35	4,6	2,95	46,8
ярий овес	0,9	0,46	0,42	0,5	0,47	0,38	42,2
Кукурудза	3,85	11,95	35,9	30,3	42,1	26,2	680,5
Соняшник	3,5	6,8	15,3	13,11	16,4	11,3	322,9

Джерело: Дані державної служби статистики України [7].

Про стан та перспективи вітчизняного експорту зернових, зернобобових та борошна свідчать дані табл. 2.2.

Аналіз структури експорту агропродовольчої продукції показав, що «Україна у 2021 р. експортувала 44% загального експорту, у 2022р. - 57%, а за п'ять місяців 2023 р. - 62% (в грошовому вимірі)» [7].

У 2021 р. Україна здійснила «експорт продовольства (групи 1–24 УКТЗЕД) на суму 27,7 млрд дол. США, у 2022 р. на 23,4 млрд дол. США, що

на 16 % менше, ніж у 2021 р. З січня по травень 2023р. наша держава здійснила експорт агропродовольства в розмірі 10,1 млрд дол. США, тобто на 18% менше, ніж за вказаний період 2022 р. Дослідження свідчать, що 90% експорту агропродовольчої продукції України припадало на продукцію групи 1–15 УКТЗЕД (зернові і олійні культури)» [7].

Під час війни дещо змінилися географічні напрямки експорту українського агропродовольства. У 2022 р. регіон Азії, який довгий час був найбільшим імпортером вітчизняної агропродовольчої продукції, посів друге місце після ЄС. Загалом, до країн Азії у 2022 р. було «поставлено аграрної продукції на 6,8 млрд дол США, що на 45,7% менше, ніж у 2021 р. А у країни ЄС поставки продовольства здійснено на 11,7 млрд дол США, тобто на 77,6% більше, ніж у 2021 році. Частка вітчизняного експорту агропродовольчої продукції до ЄС склала 56%.

Таблиця 2.2

Стан вітчизняного експорту зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна, тис. тон, станом на 15.12.2023

Показник	2023/2024 МР		2022/2023МР
	Всього	в тому числі, у грудні 2023р.	Всього, станом на 16.12.2022р.
Зернові та зернобобові, всього	15289	2193	19959
Пшениця	6502	593	7427
Ячмінь	933	59	1539
Жито	0,9	0,0	12,2
Кукурудза	7717	1537	10913
Борошно пшеничне, тис. тон	51,1	3,4	60,2
Борошно інше, тис. тонн	2,5	0,3	3,3
Борошно разом, тис. тон	53,6	3,7	63,5
у перерахунку на зерно, тис. тон	71,5	4,9	84,7
Експорт разом (зерно + борошно)	15361	2198	20044

Джерело: За даними Державної митної служби України[7].

Війна в Україні спричинила руйнування логістики, маркетингових зв'язків, що вплинуло на обсяги експорту до країн Африки. Так у 2022 р.

поставки збіжжя з нашої держави до африканського континенту зменшилися до 1,6 млрд доларів (на 55%), що становило 7,6% експорту агропродовольчої продукції України.

Експорт агропродовольчої продукції до країн СНД у 2022р. знизився порівняно з довоєнним 2021 р. до 0,4 млрд дол США, або на 67%, що склало 0,6% аграрного експорту України» [7].

Експорт зерна пшениці, як уже зазначалося, займає особливе місце у зовнішній торгівлі України. Найбільше вітчизняного зерна пшениці постачається «до Бангладеш, Таїланду, Тунісу, Туреччини, Єгипту, Філіппін. На ці держави приходить більше 30% загальних обсягів експорту зерна» [7].

Щодо виробництва продукції тваринництва, перспективи не такі райдужні (табл. 2.3). За статистичними даними, виробництво молока в Україні скорочується. У 2020 р. в Україні вироблено 9,26 млн. тон молока, а у 2022 р. лише 7,77 млн. тон, тобто на 1,49 млн. тон менше. Це відбулося внаслідок зменшення надоїв молока від корів в господарствах населення.

Таблиця 2.3

Виробництво продукції тваринництва у сільському господарстві України в 2020-2022 рр.

Показник	Рік			2022 р., %, до 2020 р.
	2020	2021	2022	
Молоко, тис. тон				
Господарства усіх категорій	9264,0	8714,0	7770,0	83,9
Реалізація на забій сільськогосподарських тварин (у живій масі), тис. тон				
Господарства усіх категорій	2478,0	2438,0	2207,0	89,1
Одержано яєць від птиці свійської, млн шт.				
Господарства усіх категорій	16167,0	14071,0	11922,0	73,8

Джерело: Державна служба статистики України [7].

Показники таблиці 2.3 свідчать, що у 2022р., порівняно з 2020 р. знизилась реалізація на забій сільськогосподарських тварин на 16,1 % та одержаних яєць від птиці свійської на 11,9%.

Щодо експорту продуктів харчування тваринного походження, також простежувалися різні тенденції розвитку. Так, «у 2019 - 2021рр. м'яса яловичини експортувалося менше на 40,5%, молока й вершків – менше на 14,1%, разом з тим, м'яса свинини експортувалося більше на 16,8% » [46].

Причиною переважання сировинної складової експорту агропродовольчої продукції України стала приватизація в 90-х роках 20 століття більшої частини вітчизняних підприємств переробної та харчової промисловості і розірвання технологічних ланцюгів між аграрними формами господарювання та переробними підприємствами.

Про стан експортно-імпортних операцій України за групами 1-24 УКТЗЕД за останні 20 років, свідчить той факт, що частка експорту агропродовольчої продукції в національному експорті зросла у 3,2 рази, коефіцієнт покриття експортом імпорту зріс майже у два рази. А це все стосується надходжень до бюджету країни іноземної валюти, стабільність національної валюти, виходу нашої держави на світові ринки продовольства» [46].

Статистичні дані вказують на зменшення експортних «поставок товарів І підгрупи «Живі тварини та продукти тваринного походження» на 16,3 в.п.

Поставки за кордон товарів «Готові харчові продукти» (раніше «Продукція харчової промисловості») «у складі товарної групи 1-24 УКТЗЕД зменшився порівняно за останні 20 років на 10,8 в. п. Хоч у вартісних значеннях надходження валютної виручки за останні 20 років, незважаючи на те, що валютні надходження зросли у 8,4 рази [46].

Статистичні дані щодо експорту України, «товарної групи 1-24 УКТЗЕД свідчать, що за останніх 20 років надходження від експорту зерна в грошовому еквіваленті зросли у 76 разів. Перспективними є експортні поставки насіння і плодів олійних рослин (масляне насіння та плоди) –

збільшення в 9,4 рази, жирів та олії тваринного або рослинного походження – збільшення у 24 рази» [7].

Безумовно, складна економічна та політична ситуація, що склалася в Україні в 2014–2023 рр., пандемія коронавіруса, війна «негативно вплинули на виробництво аграрної продукції і на експортні операції з агропродовольством, адже під час пандемії та війни – свої пріоритети» [58].

Про стан зовнішньої торгівлі України аграрною продукцією свідчить додаток Б.

Практика свідчить, що «товари харчової індустрії здали свої позиції на зовнішніх ринках, більше того, вони недостатньо конкурентоспроможні на внутрішньому ринку. Причини цієї руйнівної тенденції зумовлені внутрішньогалузевими проблемами, макроекономічною нестабільністю і зовнішніми чинниками. Зокрема, йдеться про недосконалу митну, митно-тарифну, податкову, кредитно-фінансову та іншу державну політику» [46; 59].

З цього витікає висновок: «наведена інформація переконливо свідчить про переважно сировинний напрям експорту продукції вітчизняного агропромислового комплексу та достатньо високу питому вагу імпорту готової харчової продукції в загальному обсязі імпорту продукції сільського господарства та харчової промисловості за досліджуваного періоду про що зазначалося і в процесі аналізу торговельних відносин України із зарубіжними країнами» [58].

Висновки експертів свідчать, що поставки харчових продуктів на світові ринки здійснюють переважно зарубіжні компанії, які є посередниками і продають українські товари із своєю торговою маркою. Отже «лева» доля виручки залишається у них» [46].

Оскільки Україна експортує на зарубіжні ринки переважно сировинну агропродовольчу продукцію, то це для нашої держави втрата великої кількості робочих місць на підприємствах з переробки продукції, безробіття, збільшення зовнішньої трудової міграції, не надходять податки до

державного та місцевих бюджетів, не здійснюються відрахування в Соціальний та Пенсійний фонди України тощо. Всі ці факти погіршують економічний та соціально-політичний клімат в країні.

Науковці попереджають, «якщо Україна буде експортувати на зарубіжні ринки лише сировинну продукцію, то сільське господарство не дасть поштовху для розвитку вітчизняної економіки. Нині необхідно вивчити і дослідити світовий передовий досвід роботи харчової та переробної промисловості і застосувати його в Україні [59].

Зарубіжний досвід показує, що виробники сільськогосподарської продукції за кордоном мають більше доходів від продажу продуктів переробки, а не самої сировини. Тому підприємці розвинених країн перш ніж експортувати продукцію, спочатку переробляють сировину, отримують продукцію з високою доданою вартістю, щоб мати від цього більший зиск.

Вважаємо, що українським агроваровиробникам потрібно скористатися подібним досвідом.

2.3. Оцінка особливостей експорту вітчизняної агропродовольчої продукції в умовах глобалізації

Україна є провідною країною світу з виробництва аграрної продукції та продовольства. Вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники не тільки забезпечують населення країни продуктами харчування, а й значну частину отриманої сільськогосподарської продукції, яка залишається після задоволення внутрішнього ринку країни, реалізують на зовнішніх ринках, особливо товарної групи 01-24 УКТ ЗЕД [48, 60].

Про динаміку експорту та імпорту України сільськогосподарською та продовольчою продукцією свідчать дані рисунку 2.3. Дані рисунка свідчать, що за 2014р. - 2022рр. експорт агропродовольчої продукції України на світові ринки збільшився у 1,5 рази. Особливе збільшення аграрного експорту відбулося у 2021 р. – експортовано агропродовольства на суму 27,7 млрд. дол. США. Статистичні дані щодо імпорту сільськогосподарської та

продовольчої продукції засвідчують, що розміри його теж зростали, але не такими швидкими темпами (за виключенням 2021 р., коли імпорт вказаної продукції сягнув 22, 7 млрд. дол. США). Якщо проаналізувати сальдо вітчизняного торгівельного балансу агропродовольчою продукцією, то за 2014р. - 2022рр. воно було позитивним, що в певній мірі впливало на стабільність і міцність гривні.

Нині майже дві третини українського експорту припадає на постачання на світові ринки сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів.

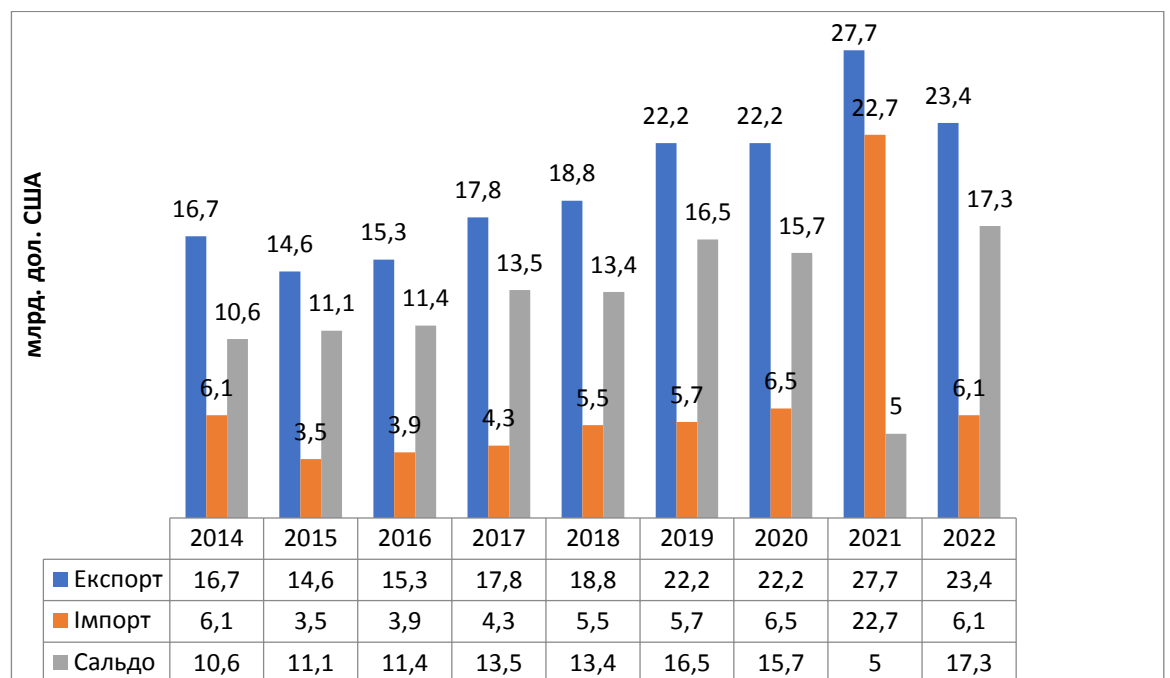

Рис. 2.3. Експорт, імпорт та торгівельне сальдо агропродовольчої продукції України, млрд. дол. США

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [7]

Аграрний експорт займає важливе місце у формуванні валютних надходжень держави, про свідчать дані додатку В. Якщо порівняти частку експорту агропродовольчої продукції у загальних обсягах експорту, починаючи з 2000р. за кожні десять років, побачимо, що у 2000- 2010 рр. цей показник збільшився з 9,4% до 19,3 %, у 2010-2020 рр. з 19,3 % до 45,1 %, а за 2000-2022 рр. з 9,4% до 53,0 %, тобто відбулося зростання експорту агропродовольства за вказаний період у 5,64 рази [47].

Аналіз географічної структури вітчизняного експорту аграрного продовольства свідчить про його «орієнтацію останніми роками на ринок Європейського Союзу. Починаючи з 2016 р., після підписання Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, наша держава швидкими темпами наближає вітчизняний аграрний сектор до ринкових засад функціонування, його адаптацію до Спільної аграрної політики ЄС, покращення якості харчових продуктів до рівня світових стандартів, що дозволило йому увійти до складу великих експортерів агропродовольчої продукції до країн Європейського Союзу. У 2020 р. вітчизняний експорт до країн ЄС склав 6,5 млрд. дол. США, що становило 35% загальних обсягів експорту держави» [47; 48; 61].

У 2021 р. частка ЄС у вітчизняному експорті становила 41%. У 2022р. найбільш експортованими товарами серед секторів залишалася аграрна та харчова продукція, що становило 63% від загального експорту товарів до ЄС на суму 27,9 млрд. дол. США [7].

Кожного року ЄС встановлює для України безмитні квоти на поставки до країн союзу аграрної продовольчої продукції. Зокрема, на зерно пшениці та інших зернових культур, борошно, різноманітні крупи, мед, фруктовий і томатний сік, м'ясо птиці, рослинні олії тощо [43;60]. З початком війни для підтримки нашої держави, ЄС тимчасово відмінив квоти та імпорتنі мита на сільськогосподарську продукцію України.

За обсягами поставок вітчизняного продовольства 2022 р. на ринок ЄС, склалася така «послідовність:

- 1.Польща - 6,6 млрд дол США;
- 2.Румунія - 3,8 млрд дол США;
- 3.Угорщина - 2,27 млрд дол США;
- 4.Німеччина - 2,23 млрд дол США;
- 5.Італія - 1,5 млрд дол США;

6.Іспанія - 1,5 млрд дол США» [47; 48]. Реалізація аграрної та продовольчої продукції здійснювалась переважно через реалізацію

Чорноморської зернової ініціативи та через постачання через сусідні країни – члени ЄС.

Основу вітчизняного експорту сільськогосподарської продукції становлять зернові культури, жири й олії, насіння та плоди олійних культур.

Активізація експорту сільськогосподарської і продовольчої продукції України, стала важливим стимулом для нарощування темпів її виробництва. За даними державної статистики України, «у 2010-2021 рр. відбулося зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у постійних цінах 2016 року майже в 1,5рази, а експорт цієї продукції зріс більше, ніж у 2 рази» [7].

Як зазначалося раніше (рис.2.3), у 2021р. експортувалося небувала для нашої країни кількість агропродовольчої продукції, що пояснюється високим врожаєм зернових культур (зібрано більше 108 млн т зерна).

У 2022 р. відбулося зменшення обсягів виробництва зернових до 67 млн т; зменшення обсягів виробництва зернових культур відбулося у 2023 році.

Відповідно зменшився і обсяг експорту зерна на зарубіжні ринки.

Повномасштабна війна, анексовані території, не сприяють підвищенню виробництва сільськогосподарських культур. Крім того, відбуваються зміни у структурі посівних площ – збільшилися площі посіву соняшнику, через популярність соняшникової олії на світових ринках продовольства, де Україна лідирує за поставками цієї продукції. Вказаний факт значно зменшить площі посіву та експорт зернових [7].

За даними «Інтерфакс-Україна», наша держава в 2022 році «експортувала сільгосппродукції не менш як на 20 млрд. дол. США, що на 50% менше 2021 р.

Це все одно не мала сума, особливо з урахуванням російської агресії та інших обставин, за умов в яких Україна виконувала зовнішні постачання.

Дослідження показують, що у 2021 р. «більшу частину валютного виторгу отримав український аграрний сектор економіки, а у воєнному 2022

р., коли виникли проблеми з логістикою, зарубіжні логістичні та інші компанії отримали від українського експорту продовольства немалу долю маржі» [7].

Кораблі, що везуть українське зерно, «страхові послуги та все інше, через військові ризики та умови, в яких живе наша країна, значно подорожчали. Але це все одно стаття №1 щодо валютних надходжень країни» [43].

За даними заступника міністра економіки - торгового представника України Тараса Качки, Україна «у 2022 році експортувала 99,8 млн тон продукції та товарів усіх видів на загальну суму 44,1 млрд. дол. США, що відповідно на 38,4% і 35% менше від показників 2021 року.

До війни Україна кожного місяця здійснювала експорт 5-6 млн тон сільськогосподарської продукції, переважно через свою морську інфраструктуру в Чорному морі.

Частка виручки від експорту кукурудзи склала 5,94 млрд. дол. США (+1% до 2021 року), олії на 5,46 млрд дол. США (14,4%), пшениці - 2,6 млрд дол. США (-44,7%), ріпаку - 1,54 млрд дол. США(-8,6%), насіння соняшника - 1,26 млрд дол. США (зростання у 33 рази), сої - 862 млн дол. США (+43%), м'яса птиці – 852 млн дол. США (+19%)» [7].

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, держава «з початку війни та у 2022 р. Україна експортувала 38,94 млн тон зернових, технічних, олійних культур, а у грудні 2022 року наша держава експортувала 6,75 млн тон продовольства, тобто на 0,9 млн тон, або на 15%, більше показників листопада-2022. За вказаний період здійснено поставки 3,26 млн тон зерна кукурудзи та 1,55 млн тон зерна пшениці» [7].

Україна експортувала у грудні-2022р. 467 тис. тон соняшникової олії, соєвих бобів - 387 тис. тон, насіння соняшнику - 331 тис. тон (+17%), шротів усіх видів - 330 тис. тон (-4%), ріпаку – 236 тис. тон (скорочення у 1,7 рази), соєвої олії – 20,4 тис. тон (+24%).

Статистичні дані свідчать, що у грудні-2022р. наша держава здійснила 40% експорту продукції, в т. ч. кукурудзи - 22% – пшениці - 8,4%, олії рослинної - 7,8%, ріпак - 6,9%, насіння соняшника - 5,7% - шроти - 4,5% тощо.

У грудні 2022 року здійснено поставки 5,07 млн тон (75%) сільськогосподарської продукції України через морські порти, 17% - залізничним транспортом (1,15 млн тон) та 7% автотранспортом (0,48 млн тон).

У листопаді 2022 року Україна експортувала 5,9 млн тон аграрної продукції, у жовтні та вересні - по 6,9 млн тон, у серпні - 4,6 млн тон, у липні - 2,7 млн тон, у червні – 2,17 млн тон, у травні – 1,74 млн тон, у квітні – 0,97 млн тон, у березні – 0,33 млн тон.

В цілому, за даними митниці, Україна у 2022 році екпортувала агропродовольства товарної групи 1-24 УКТЗЕД на 23,4 млрд. дол. США, тобто на 16 % менше 2021 р. – 27,7 млрд. дол. США» [43]

Разом із тим, цінова політика, прогресування сировинної складової експорту аграрної продукції, недостатній рівень регулювання державою зовнішньоторговельної діяльності, іноземного інвестування та інші негативні тенденції потребують удосконалення державної політики щодо розвитку агропродовольчого експорту.

Вітчизняним аграріям, що виходять на зовнішні ринки, потрібно враховувати «національні особливості торгівлі інших країн світу. Такі як стандарти якості, тарифні і нетарифні бар'єри при виході на світові ринки, : податкове законодавство, маркетинг, логістика, наявність ризиків, особливості валютних систем, інфляції, національні традиції харчування, політичний клімат тощо, вони потребують додаткових коштів і впливають ціну товару» [60-61].

Щоб забезпечити рівномірний вплив зазначених чинників на учасників міжнародної торгівлі, уряди багатьох країн намагаються домовитися між собою про зони вільної торгівлі та рівноправне регулювання експорту [60].

На жаль, в Україні присутні певні «диспропорції в цінах, недосконале планування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, внаслідок чого виникає їх перевиконання, або недостача. Фахівці стверджують, що кожного року направляється на зарубіжні ринки 50 - 75 % агропродовольчої продукції, що складає критичні розміри зерна пшениці, кукурудзи, ріпаку, сої, меду, рослинної олії, жирів тощо [43, 60].

Проведені нами дослідження свідчать, що у 2010-2022 рр. «у структурі вітчизняного експорту зменшилася частка готових продуктів харчування, рослинної олії, жирів тваринницьких майже у 1,5 рази. Цей факт свідчить про переважання сировинної складової у структурі вітчизняного експорту агропродовольчої продукції та незначну кількість товарів з високим рівнем переробки» [7].

Важливим фактором отримання конкурентоспроможної агропродовольчої продукції є забезпечення аграрного сектору економіки паливно-мастильними матеріалами, мінеральними добривами, засобами захисту тварин, селекційним посадковим матеріалом, молодняком високопродуктивної худоби і птиці. Важливим є застосування в харчовій і переробній промисловості сучасного високотехнологічного обладнання [47].

На жаль, при здійсненні торгових операцій з вітчизняною агропродовольчою продукцією, «простежується тенденція диспропорції між експортними та імпортними середньорічними цінами на основні види експортного продовольства у 1,1-1,8 рази, що не на користь українських товаровиробників»[7]. Все це призводить до валютних втрат України, порушення платіжного балансу держави, виникнення інфляції.

Дослідження свідчать, що за час набуття незалежності України, в сільському господарстві було скасовано більшість державних програм підтримки виробництва селекційного насіння рослин та племінних порід худоби і птиці. Низький рівень надходження інвестицій в аграрний сектор, зняття пільг з оподаткування ПДВ та інші фактори знизили якість агропродовольчої продукції рослинництва і тваринництва, гальмують

впровадження у виробництво продукції новітніх технологій, інновацій тощо [62].

Практика показує, що «понад 60% зернових і зернобобових культур виробляється 10% аграрних форм господарювання на площах більше 1000 га. Причому, більше 50% валових зборів кукурудзи отримують 6% сільськогосподарських підприємств. Подібний стан можна побачити при виробництві соняшнику, ріпаку, сої, томатів та інших культур, що складають основу аграрного експорту України. Тобто на вітчизняному ринку агропродовольчої продукції діють монополісти, що негативно впливає на ціни здійснення експорту» [47].

Як свідчить зарубіжний досвід, коли спостерігаються подібні явища, держава проводить антимонопольне регулювання для зменшення частки монополії на ринку та створює умови для розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Ми виявили, що «основу українського агропродовольчого експорту становить продукція з низьким та середнім ступенем переробки – зернові й олійні культури, соняшникова олія. Експорт продукції рослинництва стабільно переважає показники експорту продукції тваринництва. У 2009–2022 рр. частка продукції рослинництва перевищувала 90% у структурі експорту з України агропродовольчої продукції (за винятком 2019 р. – 89,5 %), найвищий показник – 94,7% – припав на 2016 р.» [7] (додаток Д).

Із набуттям Україною членства в СОТ, відбулася переорієнтація, експортних потоків вітчизняної агропродовольчої продукції з ринків збуту країн СНД на ринки збуту ЄС, Азії та Африки. Сьогодні чітко виражена географічна структура експорту аграрного продовольства України в напрямку цих трьох регіонів, що пояснюється збільшенням чисельності країн торговельних партнерів нашої держави, особливо щодо експорту зернових культур [58].

У 2022 р. найбільше закупили українського продовольства: «Польща, Туреччина, Індія, Нідерланди, Єгипет, Іспанія, Китай, Італія. Загалом, більше 50 % експорту України» [7].

В умовах глобальних викликів виникає необхідність системного опрацювання проблеми подальшого нарощування експортної продукції, формування нової інституційної системи та підтримки виробництва і пошуку перспективних напрямів зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією.

Висновки до розділу 2

Україна нині у світовому просторі виступає потужним виробником сільськогосподарської продукції завдяки найродючішим ґрунтам у світі. Проведені нами дослідження свідчать, що основними статтями аграрного експорту з України є сировина з низькою доданою вартістю. У структурі внутрішнього ринку вітчизняної агропродовольчої продукції спостерігається великий асортимент продуктів вітчизняного виробництва. В Україні є всі можливості розширити обсяги експорту продовольства, постачаючи на зарубіжні ринки сільськогосподарську продукцію з вищою доданою вартістю та вийти на нові горизонти.

Із вступом України до СОТ, відбувається переорієнтація на зовнішніх ринках продовольства, відмова від ринків збуту країн СНД та переорієнтація вітчизняного експорту до країн ЄС, Азії, Африки, що свідчить про значну конкурентоспроможність української аграрної продукції.

Нами виявлено, що в умовах глобальних викликів в значній мірі зросла частка вітчизняного експорту агропродовольчої продукції до країн Азії, Африки та країн Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ЕКСПОРТУ ВІТЧИЗНЯНОЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

3.1. Перспективи експорту агропродовольчої продукції України до держав Азії.

Україна продовжує утверджуватися як потужний гравець на світових ринках агропродовольчої продукції. Вітчизняні аграрники виробляють значні обсяги сільськогосподарської продукції, якої вистачає для забезпечення потреби в продуктах харчування населення країни та експорту на зарубіжні ринки. Експортери агропродовольчої продукції України намагаються вибрати найбільш привабливі для збуту регіони планети. Зміна географії експорту нашої держави з ринків країн СНД, спричиняє потребу пошуку перспектив експорту агропродовольчої продукції в інші держави та континенти.

Дослідження показали, що велика частина українських агротоваровиробників перебувають в стані пошуку нових зарубіжних ринків збуту своєї продукції, що сприятиме не тільки покращенню власного бізнесу, а й економічному зростанню нашої держави [63].

Тому для здійснення експорту виробленого продовольства, їм необхідно виявити вигідні для поставок своєї продукції ринки збуту, постійно моніторити тенденції їх розвитку, попиту на продовольство, виявляти попит на агропродовольчу продукцію, вивчати культуру і традиції привабливих для експорту держав, досліджувати умови ведення бізнесу на нових зарубіжних ринках. І що надзвичайно важливо, виявляти попит держав на продукцію рослинного походження, яка переважає в структурі вітчизняного експорту, переважно на зерно пшениці, кукурудзи, ячменю, сої, олії соняшnikової [64-65].

Важливим експортоорієнтованим вітчизняним продуктом є зерно пшениці, вчені та практики прогнозують, що за сприятливих обставин,

Україна у 2029 р. вироблятиме 4,1% світових обсягів виробництва цієї культури [64].

Можна стверджувати, що «протягом останніх 10-12 років агропродовольча продукція стає головним експортним товаром України. За період 2000-2021 рр. експорт сільськогосподарської продукції та продовольства зріс на 20,12%» [64].

Розглянемо пріоритетні, на наш погляд, напрями експорту агропродовольчої продукції України. Важливими у цьому плані є поставки агропродовольчої продукції до країн Азії. До війни і сьогодні азійські країни займають передові позиції з купівлі вітчизняного продовольства. Водночас, Україна також імпортує з країн азійського регіону дефіцитні для нашої держави продукти харчування. Тобто між Україною та країнами Азії існують тісні торгові зв'язки.

Взаємна торгівля між Китаєм, Індією, Туреччиною та Україною зростає, проте угоди про зони вільної торгівлі з переліченими країнами та нашою державою ще не укладено. Китай, Індія і Туреччина характеризуються різним рівнем економічного та соціального розвитку, своєрідними національними традиціями, звичаями, особливостями раціонів харчування. Звідси і різноманітні потреби у продуктах харчування [40;53].

В азійському регіоні мешкає «біля 4,6 млрд. осіб, потенційних споживачів продовольства. Оскільки регіон специфічний, в ньому існують певні проблеми, пов'язані із забезпеченням споживачів агропродовольчою продукцією, тому імпорт продовольства в багатьох країнах переважає над експортом. Про це свідчить той факт, що у 2021 р. експорт усіх держав регіону складав 307,6 млрд. дол. США, а імпорт - 526,3 млрд. дол. США» [40].

Окрім Китаю, Індії і Туреччини, експортують агропродовольчу продукцію такі країни регіону як Таїланд, Індонезія, Малайзія, В'єтнам.

Разом з тим, найбільше ззовні імпортують Китай, Японія, Південна Корея, Індія, В'єтнам, Саудівська Аравія, Індонезія [40].

Стан експортно-імпортних операцій «між Україною та країнами азійського регіону є неоднозначний» [66; 67]. Як показують дослідження, вітчизняні експортні потоки агропродовольчої продукції до країн Азії є стабільними, навіть збільшувалися, незважаючи на пандемію коронавірусу та війну в Україні. Як наслідок, експорт вітчизняної агропродовольчої продукції до азійського регіону складає більше 10 млрд. дол США. Щодо імпорту азійських продовольчих товарів до України, він тримається в межах 0,9-1,3 млрд. дол США [43].

Дослідження показують, що «у 2021 р., оборот взаємної торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та азійськими країнами сягнув майже 12,2 млрд. дол. США, із додатним для України сальдо 9,6 млрд дол. США» [40].

У 2021р. експорт аграрної продукції України до країн Азії склав 48,7 % всього експорту аграрного сектору економіки. Азійський регіон перебуває на другому місці за обсягами експорту продовольства з України. (18,6 %) у географічній структурі імпорту сільськогосподарських товарів України, помітно поступаючись перед Європейським Союзом (51,6 %)» [7].

Найбільше вітчизняної агропродовольчої продукції з азійського регіону у 2022р. стали: «Китай – 3554 млн. дол. США, Індія – 1498 млн. дол. США, Туреччина – 1069 млн. дол. США, Індонезія – 566 млн. дол. США, Саудівська Аравія – 435 млн. дол. США, Ірак – 398 млн. дол. США, Ізраїль – 376 млн. дол. США, Бангладеш – 347 млн. дол. США. Разом на ці країни припало понад 3/4 вартісних обсягів агропродовольчого експорту України до Азії. Найбільші закупівлі сільськогосподарської продукції з цього регіону вітчизняні компанії-імпортери здійснили в Туреччині (485 млн. дол. США), Китаї (199 млн. дол. США), Індонезії (169 млн. дол. США), Індії (110 млн. дол. США). Вказані країни забезпечили 2021 р. 75 % вартісних обсягів імпорту з азійського напрямку» [7].

Наша держава експортує до країн азійського регіону в більшості випадків: «зерно, насінням і плоди олійних культур, жири й рослинні олії,

відходи переробної промисловості, продукти з м'яса, що становлять близько 94 % вартості експорту до азійських країн» [40].

Україна закуповує в азійському регіоні «свіжі екзотичні плоди, ягоди, пальмову олію, жири овочі, каву, чай, прянощі, що складають 60% вартості купівлі продуктів харчування у азійських партнерів» [7].

Зазначимо, що «країни Азії також характеризуються найбільшими кількісними обсягами виробництва різноманітних груп агропродовольчої продукції. Так, цей регіон виступає абсолютним лідером зернових (49 % загальносвітового урожаю), овочів (77 %), картоплі (52 %), плоді та ягід (57 %) у 2021 р. Азія домінує у виробництві м'яса (43 % від глобальної пропозиції), молока (41 %), яєць (63 %), риби і морепродуктів (70 %) за підсумками 2021 р. У сегменті переробки азійські країни також вирізняються найвищими показниками виробництва, зокрема 43 % цукру і 57 % рослинних олій у 2021 р. Крім того, варто відзначити згаданий регіон ще в низці важливих товарних груп агропродовольчої продукції, таких як олійні культури – 51 %, кава – 30 % (хоча найбільше кавових дерев вирощується в Південній Америці), чай – 86%, тютюн – 63 %» [7].

Значні обсяги виробництва аграрної продукції в Індії та Китаї, пояснюються доброю організацією виробничих процесів у сільському господарстві, зокрема, наявністю потужних агрохолдингів, спілок фермерів з малими формами господарювання, сільськогосподарських кооперативів [67].

Також, варто зазначити, що існує специфіка у смаках різних країн азійського регіону, яка впливає на види агропродовольчої продукції, яку вони закуповують. Наприклад, Саудівська Аравія «імпортує зерно, Індія - олії та жири, Індонезія – зерно, харчові відходи, цукор В'єтнам –харчові відходи, свіжі фрукти, зернові культури, Туреччина - зерно, олії та жири, насіння і плоди олійних культур, харчові відходи»[68].

Серед імпортованих продуктів у 2021 р. в азійському регіоні закуповували зерно, рослинні олії, м'ясо та продукти з нього, жири, свіжі фрукти, рибу, морепродукти тощо [68; 69].

В умовах пандемії коронавірусу, спостерігалися складності у зовнішній торгівлі у всьому світі, в т. і ч. і в країнах Азії. У 2020-2021 рр. торгівля агропродовольчою продукцією припинилася зовсім. Порти Китаю були зачинені повністю. Це стало попередженням країнам, які ведуть зовнішньоекономічну діяльність, про необхідність розробки упереджувачих заходів, зокрема, удосконалення логістики на випадок виникнення непередбачуваних обставин [44;70-72].

Важливим фактором, «участі України у міжнародній торгівлі, є угоди про зони вільної торгівлі (ЗВТ)» [73- 74]. Перемовини щодо створення зони вільної торгівлі продовжуються «з Туреччиною. Укладена Угода про ЗВТ між Україною та Ізраїлем. Перспективними для нашої держави є переговори щодо створення ЗВТ між Україною та В'єтнамом, Індонезією, Йорданією.

Серед основних пріоритетів для України в найближчому часі розглядаються можливості початку консультацій з Йорданією, В'єтнамом та Індонезією. На державному рівні потрібно домовлятися з Китаєм щодо зниження цією державою імпорتنих мит на агропродовольчі товари України»[40].

Проведені дослідження свідчать, що «для вітчизняної агропродовольчої продукції азійський ринок є одним з основних споживачів, помітно випереджаючи покупців з інших регіонів світу. Важливе значення також має й імпорт різних сільськогосподарських товарів із цього регіону, доповнюючи та розширюючи асортимент закупівлі України за кордоном. «Типовість товарної структури у взаємній зовнішній торгівлі аграрною сировиною і готовими продуктами між сторонами свідчить про міцний рівень залежності та обнадійливі перспективи її подальшого розвитку. Разом із тим, як свідчать останні події глобального масштабу, міжнародна торгівля може різко змінити пріоритети при настанні непередбачуваних обставин» [40].

Важливою умовою системної присутності вітчизняних компаній на ринках Азії повинно стати створення і функціонування зон вільної торгівлі з країнами, де є невикористаний потенціал міжнародного співробітництва.

Потрібно здійснити комплексну оцінку ринку кожної окремої країни регіону для виявлення імпортозалежних продуктів, що виробляються в Україні.

Проведені нами дослідження свідчать, що для України перспективними та взаємовигідними є здійснення експорту та імпорту агропродовольчої продукції з країнами азійського регіону.

3.2. Перспективи експорту вітчизняної агропродовольчої продукції до країн Африканського континенту.

Сьогодні в Україні склалася така ситуація, що незважаючи на зменшення обсягів виробництва молока в аграрному секторі, чисельність виробників молочних продуктів зростає. Ця обставина створює передумови для розширення експорту продуктів з високою доданою вартістю, зокрема, молочних продуктів.

В країнах африканського континенту (MENA) в раціоні харчування населення традиційним є вживання різноманітних молочних продуктів і попит на них зростає, оскільки люди все більше слідкують за своїм здоров'ям, вживаючи дієтичну їжу [75;76].

За розрахунками експертів, в країнах регіону MENA, куди входять Близький Схід та Північна Африка, «до 2030 р. зросте вживання молока та продуктів його переробки до 1 трлн. дол. США у грошовому виразі. Регіон MENA є другим у світі за обсягами імпорту молочних продуктів»[75].

Проте існує помітна різниця у споживанні молочних продуктів у Північній Африці і на Близькому Сході. У Північній Африці переважають європейські тенденції харчування, а на Близькому Сході харчування передбачає білі та плавлені сири. Тому вітчизняним експортерам агропродовольчої продукції вигідніше постачати на продовольчі ринки цього регіону вказані продукти харчування, оскільки на них є попит. Водночас, у Північній Африці вживають молоко та білі сири.

Звернемо увагу на той факт, що «у Північній Африці населення, з метою економії коштів, не витрачає багато грошей на продукти харчування.

Протилежна ситуація спостерігається на Близькому Сході, де споживачі не відмовляють собі у витратах на харчові продукти» [73]. Крім того, у «Єгипті більше продається готових продуктів харчування, а в Алжирі, Лівії та Марокко – в основному, фасовані»[75].

Для визначення перспектив вибору найбільш вигідного для аграріїв України ринків збуту продовольчих товарів, ми дослідили такі показники:

«кількість населення в країні (наразі та очікувана до 2030 р.); швидкість або повільність урбанізації; ВВП та його темпи приросту; загальний обсяг імпорту та експорту молочної продукції; темпи приросту імпорту; наявність торговельно-економічних відносин з Україною; прямий доступ до портів водного сполучення» [78].

До аналізу бралися також: «площа країни, щільність населення, рівень урбанізації, види імпортованої молочної продукції, індекс економічної складності та простоти ведення бізнесу» [7].

За вказаними показниками ми обрали: Об'єднані Арабські Емірати, Ірак, Саудівська Аравія та Єгипет.

Оскільки Об'єднані Арабські Емірати є привабливим туристичним регіоном, виникає постійна потреба в молочних продуктах, що є цікавим для вітчизняних експортерів агропродовольчої продукції [75]. Тим більше, за прогнозами ООН «до 2030 р. ВВП Африки, порівняно з 2010 р. збільшиться у два рази, а до 2050 р. у сім разів» [79].

В країнах Африки нині мешкає біля 2 млрд осіб у віці 15 - 24 роки. «Прогнозується збільшення чисельності цієї молоді групи населення до 2045р. у два рази. Відповідно, зросте і потреба в агропродовольчій продукції»[79].

Отже є очевидним, що експорт продуктів харчування до африканського континенту є перспективним, зважаючи на той факт, що у 2022 р. шістнадцять швидкозростаючих економік були саме в Африці. Тому африканські ринки продовольства є привабливими для багатьох країн світу, в т. ч. і для України.

Експорт агропродовольчої продукції до країн африканського континенту є для України перспективним. Адже «у 2021 р. українські виробники поставили до країн африканського континенту товарів на 4,8 млрд дол. США (майже 10% українського експорту). Відповідно коефіцієнт покриття імпорту експортом до країн Африки збільшився до 6. За останні 25 років загальний експорт з України в Африку зріс у 23 рази, імпортні потоки товарів – у 6 разів.

Українські товари споживають переважно арабські країни Північної Африки – 77%, на Субсахарську Африку припадає 23%. Майже в усі країни Африки Україна продає більше, ніж купує» [80].

Слід зауважити, що при дослідженні перспектив експорту до Африки української агропродовольчої продукції, необхідно враховувати особливості кожної країни окремо, оскільки вони відрізняються рівнем економічного розвитку, національними традиціями у споживанні їжі тощо, що впливає на обсяги поставок та кон'юктуру продукції. Найбільше «експортується вітчизняного продовольства до таких африканських країн як Єгипет, Туніс, Марокко, Алжир, Лівія, Ефіопія» [64].

Країни Африки на світових ринках найбільше купують пшениці, кукурудзи, рослинної олії, цукру, м'яса, риби, молочних продуктів, овочів і фруктів [64].

Під час дослідження встановлено, що «у 2021 р. загальний експорт зернових культур з України в країни Африки становив 2313,4 млн. дол. США, жирів і олії - 242,9 млн. дол., м'ясопродуктів – 68 млн. дол. США, молока і молочних продуктів – 27,6 млн. дол., продукції борошно-круп'яної промисловості – 21,5 млн. дол. США»[64].

У 2021 р. найбільше зерна пшениці з України імпортували такі африканські країни: Єгипет – біля 3075,2 тис. тон, Туніс – 984 тис. тон, Марокко – 956,5 тис. тон, Лівія – 546,4 тис. тон. За 2016-2022 рр. Україною до африканського континенту експортовано зерна пшениці на суму 1254,8

млн дол. США в грошовому еквіваленті, а в натуральній формі обсяги поставок зросли майже на 50%.

Обсяги експорту ячменю до африканського континенту за 2016-2021рр. «збільшилися з 14,3% до 22%. Найбільше вітчизняного ячменю купують Туніс, Лівія, Алжир, Марокко»[64; 85].

Вітчизняні експортні потоки поставок зерна кукурудзи з України до країн Африки у 2021 р. склали «близько 5 млн. тон. , в грошовому еквіваленті - 859,4 млн. дол. США. Найбільше української кукурудзи купують Єгипет, Алжир, Туніс, Лівія, Марокко»[64].

Про позитивну динаміку експорту українського зерна за роками до країн Африки свідчить додаток Д.

Отримані дані свідчать про зміцнення позицій українського експорту зернових культур до країн Африки. Нами виявлено, що «країни африканського континенту є перспективним ринком збуту борошна пшеничного. Експорт цього продукту за 2015-2021 рр. зріс у 2,74 рази» дод. Е [64; 81].

Найбільше борошна вітчизняного виробництва у 2021 р. купували Ангола, Джибуті, Буркіна-Фасо, Мозамбік, Руанда, Сомалі, Чад.

Останнім часом розвиток країн Африки показує зростання економіки, що позитивно впливає удосконалення торгівельних відносин між країнами африканського континенту та Україною. За оптимістичним прогнозом, обсяг експорту пшениці до країн Африки у 2022 р. мав сягнути позначки 8000-8400 тис. тон, ячменю – 2000 тис. тон, кукурудзи – 7000-7200 тис. тон. Але повномасштабна війна Росії проти України, стала на заваді таким прогнозам. Окуповано частину території та заблоковано морські порти, з яких здійснювався експорт вітчизняної агропродовольчої продукції до країн Африки.

Сьогодні, Україна має дипломатичні зв'язки та експортує агропродовольчу продукцію у 12 країн Африки. Розширення співпраці в

сфері міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та країнами африканського континенту

3.3. Перспективи експорту аграрної і продовольчої продукції до країн Європейського Союзу

У 2014 р. укладено Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію), про створення зони вільної торгівлі, що спричинило активізацію розвитку торгівельних відносин між Україною та ЄС. Нині ЄС для України один з найважливіших партнерів у міжнародній торгівлі.

У 2020 р. частка експорту агропродовольчої продукції до ЄС склала 35%, а у 2022 р. - 63% [7; 63] (додаток Ж).

Практика свідчить, що Україна попри війну «залишається на третьому місці серед найважливіших експортерів сільськогосподарської продукції до ЄС та посідає 14-те місце серед найбільш суттєвих імпортерів європейської аграрної продукції. Про це свідчать оперативні статистичні дані щодо сільськогосподарської торгівлі ЄС, оприлюднені на сайті Єврокомісії»[7].

У 2023 р. значно виросли обсяги вітчизняного експорту до ЄС таких вітчизняних агропродовольчих товарів як зерно, соняшник, м'ясо курей, яєць, цукру [7].

В абсолютних показниках український «аграрний «експорт до ЄС зріс з 6 мільярдів 927 мільйонів євро у 2021 році до 13 мільярдів 206 мільйонів євро у 2022 році. У період з січня по травень 2023 року зростання аграрного імпорту з України до ЄС становило 60% порівняно з таким же періодом 2022 року - з 3 млрд 530 млн євро до 5 млрд 646 млн євро» [7].

За час війни найбільше української агропродовольчої продукції поставлено до країн ЄС: Польщі та Румунії. На ці країни у 2022–2023 рр. приходилось «біля 24% вітчизняного експорту. Разом з тим, відбулося

зменшення обсягів експорту українського продовольства до інших регіонів світу.

У 2021 році частка ЄС в аграрному експорті України склала 41%. За підсумками 2022 р., у структурі вітчизняного експорту агропродовольчої продукції частка ЄС становила 56%, а за січень-травень 2023р. - 62%.

Окрім країн ЄС значну частину українського аграрного експорту було поставлено азійського регіону - Туреччини, Китаю та Індії. У 2022–2023 рр. частка Азії в аграрному експорті нашої держави зменшилася на 6%, з 32% до 26%, до країн СНД— на 9%, з 13% до 4%, до країн Африки на 5%, з 9% до 4%, до Америки —на 2 %, з 4% до 2%»[7].

Традиційно основу українського експорту агропродовольчої продукції до країн ЄС складали зернові та технічні культури, рослинні олії, які складають більше 70% аграрного експорту. На товарну групу «залишки і відходи харчової промисловості» припадало 8,5% обсягів аграрного експорту.

Внаслідок сировинної складової вітчизняного експорту, Україна втрачає частину валютних надходжень, яку вона могла б отримати, якби експортувала перероблену сільськогосподарську продукцію з високою доданою вартістю [63].

Поставки українського збіжжя до країн ЄС мають тенденції до нерівномірного розподілу за країнами членами цього союзу. Близько 70% українського експорту продовольства йде до Польщі, Німеччини, Італії, Іспанії, Нідерландів, Франції. У 2010–2021 рр. кожна з цих країн купувала в Україні агропродовольчої продукції на суму 1 млрд. дол. США і більше. Така концентрація з часом посилюється.

Після укладання угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, Україна отримала тарифні квоти на певну агропродовольчу продукцію. Проте, як показує досвід, у 2014-2022 рр. спостерігалися проблеми стосовно їх використання та проведення експорту [63]. З початком війни ЄС тимчасово

скасував квоти та імпорتنі мита та квоти на українську агропродовольчу продукцію.

У 2018-2021 рр. експортувалося близько 40 квотованих агропродовольчих товарів з України. Але більша частина квот не використовувалася. Причинами цього недотримання правил безпеки харчових продуктів, санітарних стандартів та інші причини» [82; 83].

Дослідження показали, що для успішного входження української агропродовольчої продукції на ринки ЄС, необхідно підвищувати її конкурентоспроможність, щоб на рівних працювати із зарубіжними партнерами.

Виходячи із вище викладеного, вважаємо, що збільшення обсягів експорту української агропродовольчої продукції на зарубіжні ринки потребує раціоналізації її структури та державної підтримки за такими напрямками:

- «виробляти аграрнопродовольчу продукцію України у відповідності до міжнародних та європейських стандартів її безпеки та якості;
- проводити постійне відстеження експортно-імпорتنих операцій на міжнародних ринках продовольства, для дослідження тенденцій їх розвитку та виявлення нових ніш для експорту;
- покращити інвестиційну діяльність в аграрному секторі економіки для побудови підприємств переробної промисловості з впровадженням нових технологій переробки сільськогосподарської продукції;
- вітчизняним експортерам агропродовольства покращити пошук нових країн партнерів для розширення обсягів поставок вітчизняної аграрної продукції на світовий ринок;
- забезпечити інформаційну підтримку українських аграрних експортерів продукції, надаючи інформацію щодо попиту на товари на світових ринках продовольства, можливості виходу на ринки, законодавче регулювання, податкових систем, митних процедур тощо.

Завдяки плодючим чорноземам, вигідному географічному розташуванню, науковим та людським ресурсам, Україна в умовах глобальних викликів виступає великим виробником та експортером сільськогосподарської продукції, вважаємо, що у нашої країни є всі шанси на рівних з зарубіжними країнами експортувати агропродовольчу продукцію на світові ринки.

Висновки до розділу 3.

Україна міцно утвердилась як провідний постачальник агропродовольчої продукції на світовому ринку. Вона має для цього сприятливі умови, старанно пристосовується до вимог та смаків споживачів у різних регіонах світу. Проте, значна частка доходів вітчизняних експортерів припадає на сировинну аграрну продукцію, а на готові харчові продукти – менше 20% у їх товарній структурі, що приводить до втрат валютних надходжень до державного бюджету України.

В останні роки Україна впевнено зміцнює позиції на світовому ринку продовольства продукції рослинництва. Майже третину національного і більше 80% експорту агропродовольчої продукції України займають такі види продукції: пшениця, кукурудза, ячмінь, рослинні олії, макуха. Водночас частка продуктів тваринного походження не перевищує 2-3% в сукупних обсягах експорту.

Дослідження показали, що у структурі вітчизняного експорту агропродовольчої продукції на світові ринки переважає сировинна складова.

Сучасна модель аграрного сектору вітчизняної економіки потребує коригування, насамперед, для збереження природного потенціалу України, позиціонування країни у світі як надійного і потужного постачальника широкого асортименту високоякісної агропродовольчої продукції.

Досягнення цього передбачає першочергову необхідність трансформації продовольчих систем, розвитку транспортно-логістичної

інфраструктури, формування в державі ефективного інституційного середовища, активізації зовнішньоторговельного співробітництва.

Нами досліджено, що можливості експорту вітчизняної агропродовольчої продукції ще далеко не вичерпані. Перспективний резерв криється у посиленні торгівельних зв'язків з Європейським Союзом, країнами Азії і Африки.

ВИСНОВКИ

Проведені в кваліфікаційній роботі дослідження показали, що Україна займає міцні позиції провідного постачальника агропродовольчої продукції на світовому ринку, завдяки родючій землі, сприятливим природно-кліматичним умовам, вигідному географічному розташуванню, працьовитому населенню, налагодженим ринкам збуту, пристосуванню до сучасних вимог та смаків споживачів у різних країнах.

Україна має високий експортний потенціал щодо агропродовольчої продукції. Цьому сприяють тісні зв'язки з Європейським Союзом, країнами Азії та Африки. Наша держава впевнено посилює свої позиції на світових ринках продукції рослинного походження. Майже третю частину вітчизняного і понад 80% агропродовольчого експорту забезпечують такі види продукції рослинництва: зерно пшениці, кукурудзи, ячменю, рослинна олія, макуха, що свідчить про сировинний напрямок експорту та робить аграрну економіку чутливою до негативних змін зовнішнього середовища, кон'юнктури світових товарних ринків тощо.

Значна частина доходів від вітчизняного експорту припадає на сировинну продукцію, а на готові продукти харчування – менше 20% у їх товарній структурі. Продукція тваринного походження не перевищує 2-3% в загальних обсягах експорту. Це стало наслідком не розв'язання низки проблем розвитку вітчизняного тваринництва, зокрема, застосування застарілих технологій вирощування тварин, і як наслідок – низька продуктивність та висока собівартість виробництва продукції, незадовільна логістика українських продуктів на світовому ринку тощо.

Сучасний стан розвитку аграрного сектору національної економіки потребує перегляду, вдосконалення, насамперед, для збереження природного потенціалу України та позиціонування її як надійного і потужного постачальника високоякісної агропродовольчої продукції на світові ринки.

Проведені нами дослідження свідчать, що економіка України інтегрована до світової глобальної економічної системи, перш за все, за

рахунок участі в міжнародній торгівлі. Тому, нашій державі потрібно бути готовій протистояти глобальним викликам, спроможності використовувати переваги глобалізаційних процесів, зокрема, просувати економіку знань, прогресивні технології, здійснювати соціальний розвиток. Майбутнє економічне зростання України залежить від уміння вести ефективну зовнішньоекономічну політику, основні положення якої відповідатимуть національним інтересам України та будуть наслідувати світові тенденції.

Нами виявлено, що вітчизняний ринок агропродовольчої продукції зазнав значних структурних змін. Відбулося здійснення аграрної реформи в сільському господарстві та переорієнтація виробничо- експортної діяльності нашої держави з країн СНД на ринки ЄС, країн Азії та Африки. Дослідження підтверджують, що ринок агропродовольчої продукції залишається найважливішою ланкою економіки України, що формує її продовольче забезпечення та є провідним гравцем на світовому аграрному ринку.

Практика показує, що українські експортери агропродовольчої продукції активно освоюють світові та регіональні ринки, маючи резерви для збільшення обсягів експорту агропродовольчої продукції.

Вважаємо за необхідне, здійснити стратегічні заходи щодо посилення українських позицій на світових ринках агропродовольчої продукції.

Насамперед, потрібно:

- з метою виявлення нових, потенційно привабливих ніш для вітчизняних товарів, організувати постійний моніторинг світового ринку продовольства;
- забезпечити інформаційну підтримку сільськогосподарських товаровиробників і переробників аграрної продукції надаючи доступ до інформації щодо попиту на зарубіжних ринках, нормативно-правове регулювання, митні процедури, стандарти, технічні регламенти, кон'юнктуру ринків збуту тощо;

- сформувати збалансований розвиток виробничих агропродовольчих експортних ланцюгів країни, оскільки в майбутньому буде відбуватися збільшення попиту на продукти харчування у світі;

- створити сировинну базу для ефективного функціонування харчової промисловості, в першу чергу, розвиваючи скотарство, заощадливо використовувати сировину, енергоресурси, впроваджувати нові технології;

- посилити заходи контролю й перевірки якості аграрної продукції відповідно до міжнародних стандартів для виробництва харчової продукції з високою доданою вартістю для зростання обсягів експорту;

- впроваджувати інновації у виробництво та розвиток харчової індустрії, що значно покращить становище України на світових ринках м'яса, молока та яєць;

- встановити дотації на низькорентабельну сільськогосподарську продукцію;

- знаходити нові перспективні маркетингові ніші на світовому ринку.

Основою виконання перелічених заходів, повинно бути удосконалення та дотримання законодавства, відповідальність в разі порушення його положень.

Проведені нами дослідження свідчать про перспективу щодо розширення обсягів експорту агропродовольчої продукції України. Зростання обсягів українського експорту продовольчих товарів та сировини в країни ЄС, Азії та Африки, вказують на можливості зміцнення конкурентних переваг аграрної продукції нашої держави на світовому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема. Київ, 2001. 506 с.
2. Гойчук О. І. Продовольча безпека в Україні і світі: монографія. К.: Науково-методичний центр аграрної освіти, 2003. С. 6
3. Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І. Глобалізація і продовольство: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2008. 632 с.
4. Білик Ю. Д. Продовольча безпека України: стан та перспективи використання потенційних резервів. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. К.: ІАЕ УААН, 2001. С. 139–148.
5. Майстро С. В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія. Харків: Магістр, 2009. 240 с.
6. FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations). 2017. Food Security Indicators. URL: www.fao.org/faostat/en/#data/FS
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Кількість голодуючих у світі зросла до 735 мільйонів
<https://bizagro.com.ua/kilkist-goloduyuchih-u-sviti-zrosla-do-735-miljoniv-oon/>
9. GHI (Global Hunger Index). 2017. The Inequalities of Hunger. URL: www.globalhungerindex.org
10. Котвицька Н. М. Світова продовольча проблема / Н. М. Котвицька, В. С. Костюк, Л. А. Фицик // Збірник наукових праць УНУС. – Умань, 2018. – Вип. №93, ч. 2. – С. 189–198.
11. Top 50 countries in the Globalization Index 2019. URL : <https://www.statista.com/statistics/268168/globalization-index-by-country/#statisticContainer>
12. Globalisation and its discontents. / [Ed. by Smith S.] – DS Brewer, Cambridge. 2006. 214 p.

13. Mazzucato M. The Value of Everything: Making and Taking in the Global Economy. Hachette UK. 2018. 384 p.
14. Kilic C. Effects of Globalization on Economic Growth: Panel Data Analysis for Developing Countries. Economic Insights – Trends and Challenges. 2015. Vol. IV(LXVII). No. 1/2015. P. 1–11.
15. Simsek T., Aydin H. The interaction between globalization, urbanization and economic development. Economic Development: Global & Regional Studies. 2017. Global Studies. № 4. P. 109–126.
16. Husain I. Making Globalization Work For The Poor Case Study of Pakistan, EMP-CIDA Globalisation Project, Lahore University of Management Sciences, Lahore. 2000. P. 1–28.
17. Çelik Y., Erkan H. Küreselleşme Kalkınma İlişkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26. 2010. P. 183–196. 10. Chart: The World's Largest
18. Berggren N., Nilsson T. Globalization and the transmission of social values: The case of tolerance. Journal of Comparative Economics. 2015. Vol. 43. Iss. 2. P. 371–389.
19. Meyer K. International business in an era of anti-globalization. Multinational Business Review, 2017. Vol. 25 No. 2. P. 78–90.
20. Jing D. The Deglobalization Crisis in the West and “Taming” Globalization. Global Review. 2017. № 1. P. 52–69.
21. Gilpin R. The Challenge of Global Capitalism: The World Economy in the 21st Century. Princeton University Press, 2018. 373 p.
22. Wiedmann T., Lenzen M. Environmental and social footprints of international trade. Nature Geosci. № 11. 2018. P. 314–321.
23. Held D. et al. Global Transformations. Politics, Economics and Culture. Stanfo3rd: Stanford University Press. 1999.
24. Стегней М. І., Король М. М., Парлаг С. В. Особливості зовнішньоторговельної політики Китаю в сучасних умовах. Економіка і суспільство. 2019. № 20. С. 53-62.

25. Collins A. Four Risks to the Global Economy for Sri Lanka to Watch in 2018. URL : <https://www.lki.lk/blog/four-risks-to-the-global-economy-for-sri-lanka-to-watch-in-2018/>.

26. Economies in 2030 / <https://www.visualcapitalist.com/worlds-largest-10-economies-2030/>.

27. Trade map: trade statistics for international business development. URL : <https://www.trademap.org/Index.aspx>.

28. Key Statistics and Trends in International Trade 2018, UNCTAD – Division on International Trade and Commodities, United Nations Conference on Trade and Development. URL : <https://un.org/publications>.

29. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства: монографія / [Ю.О. Лупенко, М.І. Пугачов, Б.В. Духницький та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка, М.І. Пугачова. К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с..

30. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/>.

31. Офіційний сайт Сертифікаційної компанії «Органік стандарт». URL: www.organicstandard.com.ua/ua.

32. EU-Ukraine: A Deep and Comprehensive Free Trade Zone. URL: <http://eeas.europa.eu/archives/>.

33. Аграрні перспективи України 2017-2030: Базовий сценарій. URL: https://apd-ukraine.de/images/APD_APR_06-2017_AGMEMOD_Baseline_ukr.pdf.

34. Козак О. А., Грищенко О. Ю., Васильченко О. М. Прогноз виробництва молока в Україні до 2030 року: методика і розрахунки. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 24 с.

35. Федерація органічного руху України. URL : <http://www.organic.com.ua>.

36. Статистична база даних FAOSTAT URL: <http://www.fao.org/faostat/en>.

37. Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В. Основні тенденції розвитку світового продовольчого ринку та виробництво продовольства в Україні / Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В. // Економіка АПК. - 2018. - №9. - С. 34 – 45.

38. Статистичні дані щодо обсягів світової торгівлі в розрізі країн та галузей. Світова організація торгівлі.URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm

39. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / [Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов, Б. В. Духницький та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.

40. Духницький Б.В. Перспективи зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та країнами Азії / Духницький Б.В. // Економіка АПК. - 2021. - №4. - С. 68 – 75.

41. Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В. Продовольча безпека України в світлі сучасних тенденцій світової економіки / Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В. // Економіка АПК. - 2017. - №8. - С. 5 – 14.

42.OECD-FAO Agricultural Outlook 2019-2028. URL: <http://www.fao.org/3/ca4076en/ca4076en.pdf>

43. Державна митна служба України URL : <https://customs.gov.ua>.

44. Total world export. The Observatory of Economic Complexity. URL: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../

45. Патика Н.І. Тенденції та перспективи розвитку світових сільськогосподарських ринків як орієнтири для посилення українських позицій / Патика Н.І. // Економіка АПК. - 2019. - №1. - С.70.

46. Лупенко Ю.О., Андрос С.В. Система кредитних гарантій, як інструмент збільшення фінансування малих і середніх аграрних підприємств / Ю.О. Лупенко, С.В. Андрос// Економіка АПК. - 2021. - №3. - С. 6 – 19.

47. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. Зовнішньоекономічна діяльність та результативність аграрного сектору економіки України / Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. // Економіка АПК. - 2021. - №4. - С. 6 - 17.

48. Гарантування продовольчої безпеки в умовах поширення COVID-19 / Ходаківська О. В., Пугачов М. І., Шпикуляк О. Г., Патики Н. І., Грищенко О. Ю. Економіка АПК. 2021. № 7. С. 16-27.

49. Сучасні виклики продовольчого забезпечення країни./ Пугачов М. І. Економіка АПК. 2021. № 12. С. 6-13.

50. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. №722/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

51. Сало І.А. Розвиток ринку овочів в Україні / Сало І.А. // Економіка АПК. - 2021. - №2. - С. 41 – 48.

52. Миценко І.М., Решитько Т.В. Реформування земельних відносин в Україні: досвід зарубіжних країн. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. Вип. 3(37). – 2020. – С.25-34.

53. Тенденції та перспективи розвитку світових сільськогосподарських ринків як орієнтири для посилення українських позицій / Патики Н.І. // Економіка АПК. - 2019. - № 1 - С. 70-77.

54. Закон України від 03.04.1997 «Про податок на додану вартість». №168. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

55. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2011 №246: «Питання нарахування податку на додану вартість, що сплачується до державного бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м'ясо та м'ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, закуплених у живій вазі, а також виплати і використання коштів, що надійшли від його сплати». URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

56. Гайдучий П.І. Аграрна реформа Л.Д. Кучми в Україні. Київ : ДКС Центр. - 2020. - 544с.

57. Миценко І.М., Решитько Т.В. Проблеми формування ринку землі в Україні, в контексті дотримання соціальних гарантій для мешканців сільської місцевості. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. Вип. 3(36). 2019. – С.24-36.
58. Пугачов М.І. Розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами. / Пугачов М.І. // Економіка АПК. - 2019. - №3. - С. 6 – 13.
59. Пугачова К.М., Шеремет О.О. Зовнішньоторговельні відносини України з ЄС / Пугачова К.М., Шеремет О.О. // Економіка АПК. - 2018. - №2. - С. 85 – 90.
60. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи / за ред. проф. Т. О. Зінчук. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 494 с.
61. Гадзало Я. М., Лузан Ю. Я. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції. Економіка АПК. 2021. № 8. С. 6-10.
62. Кириленко І. Г., Івченко В. Є., Дем'янчук В. В. Основні тенденції розвитку світового продовольчого ринку та виробництва продовольства в Україні. Економіка АПК. 2018. № 9. С. 34-43.
63. Решитько Т.В. Проблеми інвестування та кредитування аграрних підприємств України на рівні макроекономіки, зарубіжний досвід з цього питання. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. Вип. 6(39). – 2021. – С.27-36.
64. Черемісіна С.Г. Стан та перспективи розвитку експорту зернових культур з України до країн Африки / Черемісіна С.Г. // Економіка АПК. - 2021. - №3. - с.33.
65. USDA United States Department of Agriculture Foreign Agricultural Service. URL: <https://www.fas.usda.gov/regions/ukraine>
66. Пугачов М.І. Перспективи експорту агропродовольчої продукції України: 20 основних країн-імпортерів кукурудзи / М.І. Пугачов, Б.В. Духницький. - Київ: ННЦ ІАЕ, 2017. - 26 с.

67. Найкрупніші аграрні кооперативи світу. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3210685/krupneyishie_agrarnye_kooperativy_mira.
68. International Trad Centre. URL : <http://www.intracen.org>.
69. OECD-FAO Agricultural Outlook 2020-2029. URL: <http://www.fao.org/3/ca8861en/CA8861EN.pdf>.
70. Власов В. І. Глобалістика: історія, теорія: монографія; у 2 т. / Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012. Т. 2. - 856 с.
71. Карасьова Н. А. Розвиток експортоорієнтованої діяльності аграрного сектора економіки: дис. д-ра екон. наук : спец 08.00.03. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2017. - 424 с.
72. Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства харчової та переробної промисловості України на 2019–2023 роки / Міністерство економічного розвитку та торгівлі, 2019. - 60 с.
73. Сучасні тенденції конкурентоспроможності сільського господарства України на світовому ринку: методичні рекомендації. / Патики Н. І., Пугачов М. І., Ходаківська О. В., Штакал М. А. ; за ред О. В. Ходаківської, Н. І. Патики. Вінниця : ТОВ «Віндрук», 2019. 46 с.
74. Kovalenko O., Verbytskyi S. Ukrainian agri-food sector: foreign trade and globalization. The Scientific Journal of Cahul State University "Bogdan Petriceicu Hasdeu". Cahul, Moldova. 2018. № 2(4). P. 43-58.
75. Шаповал Б.С. Оцінювання потенціалу країн MENA для експорту молочних продуктів / Шаповал Б.С. // Економіка АПК. - 2020. - №12. - С. 112 – 120.
76. Maitah, M., Smutka, L. Economic analysis of milk production and consumption in the Middle East and North Africa. Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun. 2012. LX. № 4. P. 245-254.
77. Soliman I., Mashhour A. Sustainable Working Paper, November 2011.
78. Leromain, E., Orefice. G. New revealed comparative advantage index: Data set and empirical distribution.

Centred'étudesprospectivesetd'informationsinternationales (CEPII) Working Paper 2013–20. Accessed Mar. 25, 2014.

79. Експорт до Африки: можливості і перешкоди. Пропозиція головна платформа для агробізнесу. 2017. URL: <https://propozitsiya.com/ua/eksport-do-afriki-mozhливosti-i-pereshkodi>.

80. Аналіз стану торгівлі агропродовольчими товарами України з країнами Африки / Антонюк П. О., Антонюк О. П., Ступницька Т. М., Баранюк Х. О. // Економіка харчової промисловості. - 2019. Т. 11. Вип. 2. - С. 3-10.

81. FAO Cereal Supply and Demand Brief. URL: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/>

82. Решитько Т.В. Розвиток міжнародних торговельних відносин аграрного сектору економіки України в контексті євроінтеграції. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. Випуск 9(42). 2023. С. 117-124.

83. Решитько Т.В. Напрями зближення державної аграрної політики України із Спільною аграрною політикою Європейського Союзу. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. Випуск 9(42). 2023. С.33-38.

ДОДАТКИ

Додаток А.
Таблиця А

Експорт України в цілому та частка в ньому агропродовольчої
продукції, млн. дол. США

Показник	Рік					Зростання обсягів 2022р. до 2000 разів
	2000	2010	2020	2021	2022	
Загальні обсяги експорту продукції і послуг по державі	18227,5	63341,5	60579,3	80857,9	44135,6	2,42
Обсяги експорту агропродовольчої продукції	1377,1	9936,0	22179,4	27708,9	23390,0	17,0
Частка експорту агропродовольчої продукції у загальнодержавних обсягах експорту, %	9,4	19,3	45,1	34,3	53,0	5,64

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України[7]

Додаток Б

Таблиця Б

Зовнішня торгівля України сільськогосподарською продукцією у
2013–2022 рр., млн. дол. США

Рік	Експорт				Імпорт			
	Тваринни- цька продукція	Рослинни- цька продукція	Жири, олії	Харчові продукти	Тваринни- цька продукція	Рослинни- цька продукція	Жири, олії	Харчові продукти
2013	1084,1	8875,0	3507,1	3557,2	1892,1	2669,8	403,3	3218,8
2014	1014,5	8736,1	3822,0	3096,3	1124,1	2031,6	301,7	2601,8
2015	823,4	7971,5	3299,8	2468,4	548,2	1146,2	182,3	1608,8
2016	775,0	8093,7	3963,0	2450,1	626,3	1284,8	246,0	1734,0
2017	1108,8	9215,7	4605,4	2826,7	731,6	1368,0	266,6	1935,0
2018	1210,6	9886,1	4496,5	3018,6	917,9	1529,3	267,4	2340,9
2019	1277,1	12914,5	4732,2	3220,4	1071,5	1794,6	253,3	2616,6
2020	1118,2	11883,3	5746,9	3361,1	1258,1	1989,5	280,4	2970,7
2021	1345,2	15538,0	7037,2	3788,5	1594,0	2130,5	444,0	3578,4
2022	1471,8	13472,7	5948,6	2496,9	1175,2	1927,0	293,9	2645,1

Джерело: Складено за даними Державної служби статистики України[7].

Додаток В
Таблиця В

Структура експорту з України продукції тваринництва і рослинництва

Показник				
Рік	Експорт продукції тваринництва		Експорт продукції рослинництва	
	млн. дол. США	% до експорту агропродовольчої продукції, %	млн. дол. США	% до експорту агропродовольчої продукції, %
2008	1158,4	10,3	10127,0	89,7
2009	781,6	8,0	8991,9	92,0
2010	976,0	9,5	9258,3	90,5
2011	1160,3	8,8	11986,8	91,2
2012	1181,0	6,5	17012,9	93,5
2013	1527,5	9,0	15484,5	91,0
2014	1646,3	9,7	15370,7	90,3
2015	833,5	5,6	13947,5	94,4
2016	811,7	5,3	14638,5	94,7
2017	1210,1	6,7	16751,3	93,3
2018	1400,0	7,4	17400,0	92,6
2019	1284,0	10,5	10948,0	89,5
2020	1200,0	9,3	11900,0	90,7
2021	1345,2	4,9	15538,0	95,1
2022	1471,8	6,3	13472,7	93,7

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України[7].

Додаток Д

Таблиця Д

Роль українського експорту зерна в загальному імпорті африканських країн

Показник	2015 р.	2017 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р., %, до 2015 р.
Імпортовано країнами Африки, тис. тон					
Пшениця	43027,3	46606,2	45340,5	44067,5	102,4
Ячмінь	3003,1	2411,4	2022,4	1681,8	56,0
Кукурудза	19362,6	21060,5	16307,0	19198,6	99,2
Імпортовано країнами Африки з України, тис. тон					
Пшениця	4196,5	5525,4	5199,8	7761,5	185,0
Ячмінь	662,8	672,4	445,4	728,6	109,9
Кукурудза	4152,2	3891,1	3466,4	5983,9	144,1
Імпортовано країнами Африки, млн. дол. США					
Пшениця	11247,1	11247,6	11521,4	11425,1	101,6
Ячмінь	647,2	457,2	472,5	372,3	57,5
Кукурудза	3900,1	4447,9	4121,0	4239,5	108,7
Імпортовано країнами Африки з України, млн. дол. США					
Пшениця	722,3	901,5	971,3	1451,1	200,9
Ячмінь	108,5	100,1	84,5	124	114,3
Кукурудза	768,2	770,8	807,5	796,1	103,6
Частка України у натуральному обсязі імпорту Африки, %					
Пшениця	9,8	11,9	11,5	17,6	+7,9
Ячмінь	22,1	27,9	22,0	43,3	+21,3
Кукурудза	21,4	18,5	21,3	31,2	+9,7
Частка України у вартісному обсязі імпорту Африки, %					
Пшениця	6,4	8,0	8,4	12,7	+6,3
Ячмінь	16,8	21,9	17,9	33,3	+16,5
Кукурудза	19,7	17,3	19,6	18,8	-0,9

Джерело: Сформовано за даними [81].

Додаток Е
Таблиця Е

Динаміка експорту пшениці з України до країн Африки, 2015-2021рр.

Країна	2015 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.		2021 р.	
	Обсяг тис. т	Вар- тість млн. дол.	Обсяг тис.т	Вар- тість млн. дол.	Обсяг тис. т	Вар- тість млн. дол.	Обсяг тис. т	Вар- тість млн. дол.	Обсяг тис. т	Вар- тість млн. дол.
Алжир	106,3	16,8	87,7	12,4	23,6	3,7	34,8	5,6	5,4	1,4
Джибуті	351,9	58,1	36,5	6,0	169,6	30,2	164,1	29,5	17,1	4,1
Єгипет	1803,1	310,9	2658,8	438,2	1396,3	361,1	3538,0	664,4	3075,2	610,8
Ефіопія	128,3	20,7	87,3	14,0	-	-	344,4	61,2	175,0	39,0
Кенія	135,1	23,6	280,2	46,7	238,8	45,1	308,4	56,3	84,4	16,8
Лівія	147,1	25,0	253,6	41,9	637,8	121,9	697,7	129,6	546,4	108,9
Маврита- нія	106,2	17,4	311,8	49,8	30,95	5,6	170,4	29,2	126,1	25,7
Марокко	482,5	80,6	619,3	100,8	1385,2	259,3	905,0	174,8	956,5	197,0
Мозамбік	38,7	9,2	7,5	1,2	44,0	8,5	29,9	5,4	103,5	21,2
Нігерія	-	-	107,2	17,1	89,43	18,0	294,8	50,6	-	-
Південна Африка	243,5	48,3	142,3	22,9	65,9	12,1	96,7	17,4	60,0	11,6
Судан	35,5	5,8	115,1	18,2	91,68	16,1	160,1	31,6	109,5	23,9
Туніс	618,3	105,9	818,1	132,3	1026,6	189,7	1017,2	195,5	984,0	194,4
Усього за країнами	4196,5	722,3	5525,4	901,5	5799,8	971,3	7761,5	1451,1	6243,1	1254,8
Загальний експорт	13451,8	2238,4	17312,7	2759,6	16373,4	3004,5	20022,1	3658,0	18059,8	3595,5
Питома Вага Африки у загально- му експорті, %	31,2	32,3	31,9	32,7	31,8	32,3	38,8	39,7	34,6	34,9

Джерело: Сформовано за даними [7].

Додаток Ж
Таблиця Ж

Частка агропродовольчої продукції у торгівлі товарами України з
країнами ЄС млн дол. США

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Експорт, усього	16759	17003	13015	13496	17533	20200	20800	18600
У т.ч. агропродовольчої продукції	4759	4968	4174	4242	5815	6126,5	7314,1	6515,5
Частка агропродовольчої продукції в експорті, %	28,4	29,2	32,0	31,4	33,2	30,4	35,2	35,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України[7].